

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ
ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Вишневецька С.В.

«__» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правознавство»

**Тема: «Правові засади влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених
батьківського піклування»**

Виконавець: Клименко Катерини Андріївни

Керівник: д.ю.н., доцент Тімуш Ірина Сергіївна

Київ-2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
(Юридичний факультет)
Кафедра цивільного права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
С.В. Вишневецька
«__» _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ
на виконання дипломної роботи
Клименко Катерини Андріївни

1. Тема роботи «Правові засади влаштування дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»

затверджена наказом ректора від «22» листопада 2019 р. № 2701/ст.

2. Термін виконання роботи: з 25 листопада 2019 р. по 29 лютого 2020 року

3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти.

4. Зміст пояснювальної записки: підрозділи ВАШОЇ РОБОТИ

1. Обґрунтувати сирітство підходи до визначення поняття;

2. Зробити аналіз міжнародної та вітчизняної законодавчої бази з питань сирітства;

3. Розглянути особливості дітей сиріт, що виховуються в державних закладах опіки;

4. Розглянути прийомну сім'ю як альтернативну форму виховання дітей-сиріт;

5. Проаналізувати дитячий будинок сімейного типу як вдалу заміну закладам інтернатного типу;

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему дипломної роботи	до 20.11.2019	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 26.11.2019	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 19.12.2019	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 14.01.2020	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 21.01.2020	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 31.01.2020	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 03.02.2020	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензію	до 11.02.2020	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 20.02.2020	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 25.11.2019 р.

Керівник дипломної роботи _____ д.ю.н., доц. Тімуш Ірина Сергіївна
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Клименко Катерина Андріївна
(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Правові засади влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» 95с., 59 бібліографічних посилань використаних джерел.

Метою дипломної роботи є дослідити правові засади влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є суспільні відносини, які виникають в процесі подолання соціального сирітства.

Предметом дослідження є правові засади влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Методологічну основу дослідження становлять такі методи як: порівняльно-правовий, системно-структурний методи, а також метод аналізу чинного законодавства тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що автор намагалася висвітлити основні теоретичні проблеми подолання соціального сирітства, пов'язаних зі створенням і функціонуванням дитячого будинку сімейного типу виходячи з сучасних викликів.

Практична цінність дипломної роботи полягає у тому, матеріали дипломного дослідження можуть бути використані як для подальших теоретичних досліджень, так і в процесі удосконалення сімейного законодавства України.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИРІТСТВА	6
1.1. Сирітство підходи до визначення поняття.....	9
1.2. Аналіз міжнародної та вітчизняної законодавчої бази з питань сирітства.....	15
1.3. Особливості дітей сиріт, що виховуються в державних закладах опіки.....	25
РОЗДІЛ 2. АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	32
2.1. Прийомна сім'я як альтернативна форма виховання дітей-сиріт.....	32
2.2. Дитячий будинок сімейного типу як вдала заміна закладам інтернатного типу.....	40
2.3. Державні заклади виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.....	51
РОЗДІЛ 3. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ УСИНОВЛЕННЯ	59
3.1. Усиновлення: поняття, суб'єкти, таємниця, умови та порядок його здійснення.....	59
3.2. Позбавлення усиновлювача батьківських прав, недійсність та скасування усиновлення.....	69
3.3. Міжнародний досвід країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки.....	76
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність теми. У світі сповненому щоденних змін, сім'я є гарантом стабільності та надійності. Кожен період наукового вивчення сімейних проблем має свої особливості. Ще з народження вона має пріоритет у процесі розвитку та формування особистості. Сім'я стає першим вихователем, передає традиції, знання та формує цінності. У сучасному світі багато сімей не змогли адаптуватися та створити захисні механізми для себе і своїх близьких. Зниження освітнього потенціалу, погіршення морального, психологічного та не лише сім'ї, а й усього суспільства в цілому. Фінансові труднощі сімей, руйнування етичних та моральних стандартів, соціальні зв'язки - все це призводить до зниження рівня захисту дітей та загострення таких проблем, як соціальне сирітство.

Соціальні сироти - це група дітей, які мають сім'ю, але з різних причин залишаються без піклування батьків. Незважаючи на успішне вирішення багатьох проблем, масштаб цієї проблеми не зменшується, а навпаки збільшується. Визначення способу подолання цієї проблеми є основним завданням публічної політики в цілому.

Відомо, що проблема сирітства існує в кожній країні, і, звичайно ж, залишається проблемою для будь-якого суспільства в цілому. Однак у кожному суспільстві способи його подолання різні за формою та змістом. Це залежить від соціально-економічного розвитку, економічної ситуації, політичної системи тощо.

Головне завдання сьогодні - створити кращі умови для підтримки соціально незахищених дітей, які полягають не в тому, щоб ізолювати дітей, які перебувають у неблагополучному середовищі, а інтегрувати їх у сім'ї. Основну причину інтернату слід шукати у сімейному середовищі дитини. Однак проблеми сім'ї, яка проживає в соціально-економічній та політично нестабільній країні, потрібно вирішувати в державі.

На сьогоднішній день досі існує застаріла система догляду за дітьми в інтернаті, від якої відмовилися майже всі провідні країни. Наприклад, у

Великобританії прийомна родина є найпоширенішою формою виховання дітей. Інтернатів практично немає. Деякі з них існують у вигляді невеликих шкіл для дітей, які зазнали психологічних травм або тимчасового перебування. Для нашої країни це може бути дивно, але діти, які стають сиротами, одразу знаходять нову сім'ю і не затримуються у спеціалізованих закладах

Сімейний кодекс України (далі - СК України) підкреслює, що усиновлення - це прийняття батьками у свою сім'ю дочки та сина. Усиновлення дитини розроблене в інтересах дитини, щоб забезпечити стабільне та гармонійне середовище для життя [1].

Усиновлення - це правовий акт, згідно з яким усиновлювач отримує права та обов'язки, встановлені Законом про батьків та дітей стосовно усиновителя та його родичів, і втрачає їх стосовно своїх нащадків за народженням. Усиновлення відбувається в інтересах дітей, оскільки вони отримують сім'ю замість втраченої та усиновителів, задовольняючи їх почуття материнства та батьківства. Тому наша країна повинна прагнути хоча б покращити умови життя в інтернатах та максимально покращити добробут сім'ї, де виховується дитина.

Мета і завдання виконання дипломної роботи. Метою даної роботи є дослідження правових засад влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Визначена мета обумовила такі завдання:

- обґрунтувати сирітство підходи до визначення поняття;
- зробити аналіз міжнародної та вітчизняної законодавчої бази з питань сирітства;
- розглянути особливості дітей сиріт, що виховуються в державних закладах опіки;
- розглянути прийомну сім'ю як альтернативну форму виховання дітей-сиріт

- проаналізувати дитячий будинок сімейного типу як вдалу заміну закладам інтернатного типу;
- розглянути державні заклади виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування;
- розкрити поняття, суб'єкти, таємниця, умови та порядок здійснення усиновлення;
- розглянути позбавлення усиновлювача батьківських прав, недійсність та скасування усиновлення;
- розглянути міжнародний досвід країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі подолання соціального сирітства.

Предметом дослідження виступають правові засади влаштування дітей сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування

Методи дослідження: аналіз, синтез, дедукція, індукція, а також аналіз документів, статистичне обґрунтування основних положень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що автор намагалася висвітлити основні теоретичні проблеми подолання соціального сирітства, пов'язаних зі створенням і функціонуванням дитячого будинку сімейного типу виходячи з сучасних викликів.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дипломного дослідження можуть бути використані як для подальших теоретичних досліджень, так і в процесі удосконалення сімейного законодавства України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

1.1. Соціальне сирітство: підходи до визначення поняття

Сім'я завжди грає головну роль у суспільстві. Це система різних відносин, таких як: шлюб, психологічні, сімейні тощо. Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, оскільки вона відтворює людину не лише як біологічну істоту, але і як соціальну істоту - громадянина. Перш ніж пояснити поняття "соціальне сирітство" та його основні характеристики, необхідно проаналізувати першопричини цього явища.

Сім'я, як і все інше, не залишилася незмінною з моменту її появи. Історично вона пройшла великий і складний шлях розвитку. Американський соціолог Дж. Голдторп окреслив кілька етапів розвитку сім'ї, про які згадував у своїй роботі Лукашевич М.П.:

1-й етап: сім'я в дохристиянському суспільстві (з домінацією парної сім'ї, пізніх шлюбів, багатьох самотніх людей).

2-й етап: сім'я в християнському суспільстві (з великим впливом церкви на сімейне життя і шлюб, заборона на шлюб між кровними родичами, добровільного вступу в шлюб, практично неможливістю розлучень, абортів і т.д.).

3-й етап: сім'я в індустріальному суспільстві (з початком промислової революції в вісімнадцятому столітті першої революції в сімейному житті теж відбувається: зниження шлюбного віку, підвищення народжуваності, що значно розширює роботу жінок, дозволяючи розлучення в судовому порядку).

4-й(сучасний) етап: друга революція в сімейному житті. Цей етап не лише кардинально змінив роль родини в суспільстві, її призначення, але й поставив під загрозу її існування [2, С. 149].

Зрештою, в наш час ми можемо спостерігати економічну незалежність жінок. Важко знайти дівчину або жінку, яка б просто вела домашнє

господарство і займалася вихованням дітей, як це було кілька десятиліть тому. Сучасні жінки хочуть бути більш самостійними та незалежати в економічному плані від чоловіків, а також на рівні з чоловіками приймати рішення щодо сімейного бюджету.

Еволюція поглядів на сексуальну мораль і винахід контрацептивів - це ще дві причини того, що роль сім'ї в суспільстві недооцінена в наш час. Про це свідчить "сексуальна революція з ослабленням соціального контролю, підвищенням анонімності сексуальної поведінки, збереженням секретності позашлюбних зв'язків, діяльність широкої мережі ЗМІ, що проголошує вільну любов, є чи не головним показником цивілізації сучасних чоловіків і жінок, змінюючи загальну сексуальність суспільства з тенденцією до пом'якшення традиційних уявлень про те, що дозволено, а що не дозволяється [2].

Відповідно, ми можемо подивитися на подальший розвиток такого соціального інституту як сім'ї та підкреслити проблеми, які нас цікавлять:

- збільшення кількості розлучень;
- збільшення кількості неповних сімей та дітей, народжених поза шлюбом;
- скорочення середньої тривалості шлюбу;
- перенесення часу шлюбу;
- розміщення подружніх пар без реєстрації шлюбу;
- зменшення чисельності сім'ї та народжуваності дітей з подальшим старінням та депопуляцією;
- збільшення кількості самотніх людей, які не вступають у шлюб;
- зменшення кількості повторних шлюбів тощо [2, С. 150].

Можна зробити висновок, що в сучасному світі сімейне життя суспільства кардинально змінилося і не на краще. Саме після цих змін формується поняття «соціальне сирітство», про яке мова піде у нашій роботі.

Сирота - це дитина, яка тимчасово або постійно перебуває поза сімейним середовищем внаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не

може залишитися в сімейному середовищі з якихось причин або власних інтересів і потребує захисту та допомоги від держави.

Виходячи з цього, сирітство - це соціальне явище, яке характеризує стан дитини, що тимчасово чи назавжди перебуває поза сімейним середовищем внаслідок втрати батьків, а також стан дитини, коли вона не може залишатися в сімейному середовищі з якоїсь причини або через її власні інтереси, і потребує захисту і допомоги з боку держави. Сирітство буває двох видів:

- Біологічне – діти, які втратили обох батьків;
- Соціальне – діти, які є сиротами при живих батьках [3, С. 817].

Як зазначає О.Терновець: - «соціальне сирітство – це комплексний соціальний феномен, який досліджують на міждисциплінарному рівні» [5, с. 67].

Згідно з деякими дослідженнями, соціальним сирітством називається стан при якому дитина, знаходячись з батьками в так званій офіційній сім'ї не отримує необхідної опіки, освіти, емоційної підтримки з боку батьків [4].

Крім того, в деяких публікаціях, соціальними сиротами називають особливу соціально-демографічну групу дітей, які в силу соціальних, економічних і морально-психологічних причин, були залишені сиротами при живих батьках, що призводить до збільшення числа дітей, позбавлених сімейного оточення [6].

На думку українських дослідників Л. Волинець, Н. Комарова, О. Антонова, Турченко, І. Іванова, І. Пеша, А. Капська, І. Пінчук, С. Толстоухова – «соціальне сирітство є соціальним явищем, зумовленим ухилянням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків щодо неповнолітньої дитини» [7]. М. Лукашевич та І. Мигович визначають: «соціальне сирітство як соціальне явище «усунення або байдужості значного кола осіб у виконанні ними батьківських обов'язків (деформація батьківської поведінки)» [2, с. 55]. Л. Артющкіна й А. Полянничко у визначенні поняття соціального сирітства, зазначають, що «акцент у визначенні явища

«соціальне сирітство переноситься на суспільство, яке не створює належних матеріальних та соціальних умов для виконання кожною родиною, кожним з батьків свого обов'язку щодо виховання дітей» [8, с. 117]. Л. Вейланде вважає, що «соціальне сирітство – це аномальне явище, результат соціальних потрясінь у житті суспільств, яке характеризується дефіцитом громадських та державних інститутів, які забезпечують дотримання основних прав та свобод дитини; явище, яке свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості у соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані» [9, с. 117].

Переважає більшість дослідників розглядає сутність «соціального сирітства», як особливий стан дитинства, зумовлений його місцем в умовах певної соціальної структури, в системі соціальних відносин суспільства, яка розглядає усіх дітей, які залишилися без належної турботи та виховання, незалежно від соціального статусу батьків. У той же час, в соціокультурній перспективі для соціального сирітства характерне ослаблення сфери соціального контролю основними соціальними інститутами (сім'єю, школою), порушенням процесу міжособистісного спілкування, обмеженням доступу до необхідних ресурсів та можливості для індивідуального розвитку.

На сьогодні до таких груп неповнолітніх, як соціальні сироти в Україні, належать:

- безпритульні діти - діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінку дорослих у сім'ї, або діти яких виганали з дому батьки;

- безпритульні діти - діти, які мають певне місце проживання, але вимушені залишатися на вулиці в результаті матеріальної неспроможності опікунів (родичів, бабусь і дідусів), психічних розладів у батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей;

- діти-втікачі із виховних установ – діти, які зазнали психологічного, фізичного, сексуального насильства в закладах інтернатного типу та притулках;

- діти-втікачі із зовнішньо заможних сімей - діти з високим рівнем конфліктності, відхиленнями в психологічному та особистісному розвитку;
- діти, які за своїми психологічними характеристиками, схильні до постійного перебування на вулиці - діти, позбавлені систематичного батьківського піклування, аутсайдери шкільних команд;
- діти з яскраво вираженою характеристикою важковиховуваності, діти з діагнозом дромоманія – схильність до бродяжництва та подорожування [5, С. 22].

Таким чином, ми можемо переконатися, що належне функціонування сімейного інституту є більш ніж необхідним для суспільства, оскільки це первинна соціалізація дитини.

Соціалізація - це процес, коли людина набуває якостей, які їй потрібні для життя в суспільстві, а саме: соціальне спілкування, соціальне пізнання, практичне знання соціальних ролей, функцій, норм, прав, обов'язків тощо. О. Сахаров зазначав, що «протягом періоду становлення свідомості, волі та характеру, саме сім'ї належить у процесі виховання основна роль»[13, С. 61].

В Україні понад 106 тисяч дітей перебувають в інтернатних установах. На Херсонщині близько 3,5 тис., з яких лише 140 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інші мають родичів.

Станом на 31 грудня 2018 року налічувалося 70 491 дітей в реєстрі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. З них 22 126 сиріт і 48 365 були позбавлені батьківського піклування.

У сімейних формах опіки налічується 64 709 дітей (опіка - 50 766, прийомні сім'ї та будинки сімейного типу - 13 943). Наразі майже 17 000 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [12].

За роки незалежності Україна зіштовхнулася з проблемою соціального сирітства. Маленькі українці стають «сиротами» при живих батьках. Згідно зі статистикою 2000-2018 років, кількість дітей, які перебувають в інтернаті, залишається незмінною - більше 100 000. З них на початку 2000-х 40% не мали батьків, а зараз 8%. Кількість сиріт зменшилась у 5 разів, а загальна

ситуація не змінилася. Це при тому, що в 2000 році в Україні було лише 11 мільйонів дітей, а зараз трохи більше 7 мільйонів [14].

З огляду на сучасну українську сімейну реальність, найчастіше причинами того, що батьки не хочуть виховувати власних дітей, є: алкоголізм, асоціальний спосіб життя, матеріальні проблеми, відсутність бажання працювати на їхню користь. Ці тенденції лише поглиблюються.

1.2. Аналіз міжнародної та вітчизняної законодавчої бази з питань сирітства

Сирітство - це масштабна та нагальна проблема сьогодні. Розглядаючи причини цього явища, необхідно звернути увагу на два критерії: внутрішній та зовнішній.

Внутрішні причини соціального сирітства криються в самій сім'ї, і зумовлені внутрішніми сімейними негараздами та проблемами. Зовнішні причини притаманні державі і залежать від соціально-економічних умов. Всі проблеми, які виникають у сім'ї, є об'єктивними та безпосередньо залежать від держави. До таких причин належать:

- Економічна нестабільність;
- Інфляція;
- Безробіття;
- Бідність тощо.

Всі ці причини негативно впливають на батьків та виховання ними своїх дітей [15].

Нездатність держави вирішити цю проблему полягає в тому, що вона спрямована на усунення наслідків проблеми, а не на усунення причини проблеми. Держава намагається допомогти дітям-сиротам, забуваючи про інші нестабільні сім'ї, які потребують допомоги, уникаючи цієї проблеми.

Загальна кількість дітей в Україні все ще зменшується, але кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, збільшується. Все це пояснюється вищезазначеними внутрішніми та зовнішніми причинами та сприяє порушенню одного з найважливіших прав дитини - рости та виховуватися в сімейному середовищі. Слід зазначити, що обрана державою система виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не показала себе з позитивної сторони. Необхідні кардинальні зміни і в цьому напрямку. На основі цього соціальна політика держави повинна бути спрямована на прийняття відповідної правової бази щодо системи захисту соціальних сиріт та визначення їх правового статусу.

У своїй статті «Соціальне сирітство як соціальна і правова проблема», Чернета С. Ю. влучно розділив правову базу щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Документи, що стосуються бездомних дітей і сиріт [16].

1. Вітчизняні:

✓ Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року [17];

✓ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей від 07.02.2007 року [18];

✓ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 року[19]

✓ Правовий статус «дитина-сирота» та «дитина, позбавлена батьківського піклування визначається у Законі України «Про забезпечення організаційноправових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13. 01.2005 року [20].

✓ Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та інші [21].

1. Міжнародні:

✓ Європейська конвенція про усиновлення 27.11. 2008р.[21]

✓ Конвенція «Про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення», від 01.051995 р.[22]

Документи, які визначають межі прав дітей в Україні в цілому:

3. Вітчизняні:

✓ Конституція України від 28.06.1996 [24];

✓ Указ Президента України від 18.01.1996 Про Національну програму «Діти України»[25];

✓ Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 [26];

✓ Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 [27],

✓ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 [1].

Відповідно до Конституції України, статті 46: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх». Згідно з статтею 52: «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, що позбавлені батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує та підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей» [24].

Вперше поняття «соціальне сирітство» було в Національній програмі «Діти України». У вступі до Програми згадувалася проблема соціального сирітства. Проте, вона не згадується далі. Висвітлена інформація, що стосується основних заходів щодо забезпечення виконання програм, серед яких можна знайти такі: «Розробити та здійснити заходи щодо профілактики дитячої бездоглядності й правопорушень, допомоги неповнолітнім у налагодженні родинних і громадських стосунків, їх правової та психологічної підтримки». «Розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції про розширення форм підтримки сімей, які взяли на себе виховання дітей-сиріт, які залишилися без піклування батьків; «Розробити процедуру і механізм розгляду скарг дітей на жорстоке поводження з ними, насилля та знуцання над ними в сім'ї та за її межами»[25].

4. Міжнародні:

- ✓ Декларація прав дитини від 20.11.1959 [28] ,
- ✓ Конвенція про права дитини [29];
- ✓ Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей від 30.09.1990 [30].

Конвенція ООН про права дитини зазначає, що дитині краще рости в сімейному середовищі для гармонійного та повноцінного розвитку. У документі також зазначено, що саме держава повинна надати необхідну допомогу дітям, позбавленим сімейного середовища [29].

Також часто можна спостерігати втечу з державних закладів опіки над дітьми. Це говорить про погіршення умов перебування дітей в закладах, як з матеріальної сторони, і з боку освіти і створення відповідних психолого-педагогічних умов для їх виховання. Часто це результат конфлікту між вихователем і вихованцем. Проте, погана допомога також надається в сім'ях з бабусями та дідусями. Люди похилого віку не в змозі повноцінно займатися розвитком дитини, її вихованням.

Основні положення щодо влаштування дітей, які не можуть виховуватися у власних сім'ях за певних обставин, таких як смерть батьків, асоціальна поведінка членів сім'ї тощо, містяться у Сімейному кодексі України. У статті 61 цього Кодексу зазначено, що «основною умовою сімейного виховання дитини визначає пріоритетність її інтересів, якщо ця умова порушується, батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, що встановлюються у судовому порядку. В цьому випадку інтереси дитини захищають органи опіки та піклування»[1].

Цей же Кодекс передбачає такі форми утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт:

- усиновлення (удочеріння);
- передача під опіку (піклування);
- виховання в сім'ях громадян України;
- повне державне утримання у навчально-виховних закладах [1].

Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року». Указ був створений в 2012 році. Метою Стратегії є «створення належних умов для забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, запобігання поширенню соціального сирітства»[25].

Для досягнення профілактики сирітства були поставлені такі завдання як:

- удосконалення діяльності органів опіки та піклування з профілактики соціального сирітства, надання сім'ям з дітьми якісних соціальних послуг, спрямованих на підтримку виховної функції сім'ї;

- розроблення та затвердження порядку замовлення органами опіки та піклування соціальних послуг для дітей і сімей з дітьми, що надаються спеціалізованими закладами та установами, громадськими організаціями;

- внесення в установленому порядку змін до Законів України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» щодо запровадження обов'язковості соціального супроводу сімей, в яких батьки порушують права дитини;

- удосконалення механізму взаємодії місцевих органів виконавчої влади з питань здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей, соціального супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- розроблення та затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в процесі виявлення дітей, які залишилися без батьківського піклування, сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання послуг та забезпечення соціального супроводу таких дітей і сімей;

- удосконалення порядку розгляду судами справ щодо відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, щодо позбавлення батьківських прав та поновлення у батьківських правах;

- залучення підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та господарювання до надання соціальних, реабілітаційних послуг дітям та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, запровадження механізму соціального замовлення у цій сфері;

- формування толерантного ставлення суспільства до дітей та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, запобігання різним формам дискримінації таких дітей і сімей;

- впровадження нових соціальних технологій, спрямованих на раннє виявлення сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах, виховання відповідального батьківства, запобігання випадкам відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав;

- підвищення якості соціальних послуг, що надаються суб'єктами соціальної роботи дітям та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- затвердження державних стандартів надання соціальних послуг дітям, сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, залежно від причин виникнення таких обставин;

- запровадження соціальних послуг для батьків, діти яких перебувають на вихованні в інтернатних закладах, з метою створення умов для повернення дитини на виховання батькам;

- запровадження соціальних послуг для дітей з підготовки їх до повернення в біологічну сім'ю після тривалого перебування у інтернатному закладі;

- запровадження соціальних послуг для сімей з дітьми, в яких триває процес розлучення батьків, вирішується спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання дітей, участі у їх вихованні;

- забезпечення соціального супроводу батьків, які з певних причин не можуть належним чином утримувати та доглядати за дитиною, сімей з дітьми, де є члени сім'ї з особливими потребами, а також соціального супроводу дітей, батьки яких є трудовими мігрантами;

- забезпечення соціального супроводу батьків, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав, а також батьків, які позбавлені батьківських прав і мають намір звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав (якщо їх діти не усиновлені), з метою створення умов для відновлення виховної функції сім'ї та повернення дитини на виховання батькам;

- удосконалення процедур здійснення соціального супроводу сімей з дітьми та одиноких матерів, які мають намір залишити дитину в пологовому будинку або іншому закладі охорони здоров'я;

- забезпечення надання дітям-інвалідам, дітям з особливими потребами широкого спектру соціальних освітніх та медичних послуг за місцем проживання та послуг у реабілітаційних установах відповідно до індивідуальних програм реабілітації таких дітей;

- забезпечення соціального супроводу осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою захисту житлових прав таких осіб, надання їм соціальної підтримки в період працевлаштування, створення сім'ї та виховання власних дітей;

- розроблення та затвердження стандартів соціального супроводу сімей, в яких виховуються усиновлені, прийомні діти, діти-вихованці та діти, які перебувають під опікою;

- удосконалення форм і методів добору та підготовки кандидатів в усиновлювачі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, взаємодобору сім'ї та дитини, підвищення виховного потенціалу таких сімей;

- забезпечення інформування населення про види соціальних послуг і допомог, які надаються суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи стосовно надання соціальних послуг у сфері захисту прав дітей, підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- удосконалення державної статистичної звітності щодо забезпечення прав дитини та підтримки сім'ї в частині розширення кількості державних статистичних спостережень, вдосконалення їх форм чи періодичності надання статистичної звітності, зокрема статистики соціальних послуг» [26].

Держава повинна створити ефективні умови для функціонування системи захисту дітей та їх прав. Явище сирітства має багато юридичних

наслідків: він порушує право дитини на сімейне виховання, яке проголошено Конвенцією ООН про права дитини. Тому діяльність держави дуже необхідною і повинна бути спрямована на створення форм виховання, які хоча б певною мірою компенсують відсутність сім'ї.

Нормативно-правова база зарубіжних країн досить розгалуженою. Вона включає в себе переваги та пільги для дітей, позбавлених батьківського піклування, та передбачає підготовку до самостійного життя. Зокрема, в Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо прав дітей, які перебувають у закладах опіки визначає основні принципи, права дітей та основні напрями роботи з сиротами. У ній зазначалося, що дитина, яка залишає місце вихователя, повинна мати право на оцінку його потреб та відповідну підтримку після догляду з метою повторної інтеграції в сім'ю та суспільство.

В останні 40 років Австрія розробила ефективну законодавчу систему, яка регулює соціальну політику держави. Особливістю цієї системи є наявність двох рівнів законодавства - федерального та земельного. Кожна з дев'яти австрійських земель зобов'язана самостійно регулювати велику частину питань соціальної політики [8, 8].

Молодіжна стратегія Держава є основним інструментом координації діяльності австрійських державних органів, спрямованих на вирішення проблем дітей та молоді. Ця Стратегія має на меті оптимізувати державну молодіжну політику, а також підвищити ефективність співпраці державних органів з молодіжними неурядовими організаціями. Основним джерелом фінансування реалізації Молодіжної стратегії є бюджет Федерального міністерства економіки, сім'ї та молоді.

У 2013 році уряд Австрії розпочав інформаційну кампанію "Діти роблять Австрію молодію". Основна мета цієї кампанії - інформування австрійського суспільства про всі державні програми підтримки сімей та дітей.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, ратифікована в Болгарії в 1991 році, стала важливою опорою «сімейного підходу» до вирішення проблем сирітства в Болгарії. Основним документом, що відображає державну політику у сфері захисту дітей, є Національна стратегія «Діти», прийнята парламентом. Він визначає пріоритети державної політики у сфері захисту дітей. Основна його мета - поважати права дитини, покращувати якість життя дітей як умову вільного і повноцінного розвитку особистості [8, с. 23-24].

Однією з найважливіших загальнодержавних програм захисту прав дітей у Польщі є національний план дій на користь дітей «Польща для дітей». Ця стратегія насамперед спрямована на досягнення значного прогресу в таких сферах: пропаганда здорового способу життя серед дітей та молоді, забезпечення доступу до якісної освіти, допомога та підтримка нужденних та проблемних сімей та захист дітей від фізичного насильства в сім'ях. SOCIAL WORK AND EDUCATION, №1 2014 39 2014, №1 Social Work and Education. Основним джерелом фінансування сиротинської системи в Польщі є державний бюджет [8; с.42-51].

Для багатьох країн, не лише Східної, але й Західної Європи, захист прав молоді, особливо випускників інтернатів, не втрачає актуальності. Адже кожна така дитина - це особистість, у неї є свої особливі потреби, бажання та сподівання на майбутнє.

Зокрема, у 2005 році Рада Європи розробила Рекомендації щодо прав дітей, які виховуються в дитячих будинках, закликаючи держави-члени звернути особливу увагу на забезпечення та підтримку молоді, позбавленої батьківського піклування

У Словаччині зв'язок із біологічною сім'єю та підготовка дитини до самостійного життя є обов'язком працівників інтернату. Цікавою схемою є фінансова підтримка молоді - молода людина може отримувати фінансову допомогу (на прохання) на житло чи інші потреби до досягнення ними 25 років.

У Великобританії згідно із Законом про захист дитини, прийнятим у 2000 році, місцеві органи Великобританії зобов'язані призначити персонального помічника для кожної дитини, яка виходить з опіки. Основна роль такого помічника - координувати реалізацію індивідуального плану переходу до самостійного життя [14].

Німеччина практикує поєднання у вихованні системі функціонування оновленої інтернатної допомоги та просуванні прийомної допомоги. Притулки для сиріт та притулків у Німеччині переважно фінансуються місцевими органами влади, а також надається фінансування федерації, а також благодійна допомога. Важливо подолати фактор колективного утримання в німецьких гуртожитках. Переважна більшість шкіл-інтернатів дає кожному вихованцеві можливість проживати в одній кімнаті чи двох. Усі діти без винятку, включаючи дітей з фізичними вадами, здобувають освіту в загальноосвітніх навчальних закладах. У цілому в західних країнах при збереженні інтернатних установ на державному рівні розроблені, обов'язкові для всіх вихованців, курси “незалежного проживання”, по закінченню яких видається державний сертифікат. Це один із ефективних механізмів соціальної адаптації дітей, що перебувають під опікою держави.

1.3. Особливості дітей сиріт, що виховуються в державних закладах опіки

Розвиток дітей, позбавлених батьківського піклування, дещо відрізняється від дітей, не обмежених у цьому необхідному елементі первинної соціалізації. У першому випадку розвиток залежить від певних зовнішніх факторів (або їх відсутності), які впливають на фізичний, особистісний і психічний розвиток дитини. Внаслідок позбавлення дитини можливості задовольнити свої життєві особистісні та більшою мірою розумові потреби на достатній час, виникає розумова депривація. До основних потреб дитини належать такі: потреба в різноманітному середовищі; потреба в емоційних зв'язках з батьками; почуття затишку та комфорту, впевненості та стабільності навколишнього середовища. Все це сприяє здатності дитини до самореалізації у подальшому житті. Нездатність дитини адаптуватися до соціально визначених форм життя та розвитку - результат розумової депривації. Важливим елементом є вік дитини. Чим менша дитина, тим вона безпорадніша, тим більше залежить від когось і, звичайно, негативний вплив позбавлення буде інтенсивнішим [33, С.138].

Вікові особливості розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Віковий період	Характерні особливості
Дошкільний вік	Домінує потреба у доброзичливому ставленні, увазі з боку дорослих Знижена пізнавальна активність Відставання у розвитку мовлення Затримка психічного розвитку Відсутність навичок спілкування Конфліктність у взаєминах з однолітками
Молодший шкільний вік	Специфічні відхилення у розвитку інтелектуальної та мотиваційної сфер Нерозвинена здатність до саморегуляції, планування своїх дій

	Відставання в оволодінні навичками читання й письма Байдуже ставлення до оточуючих Відсутність адекватного ставлення учня до вчителя
Підлітковий вік	Жорстокість, агресивність, апатія, депресивність Порушення дисципліни Інтелектуальна недостатність Підвищений дефіцит спілкування з дорослими Стан безпорадності

Також діти, які перебувають в інтернаті, мають низьку потребу в спілкуванні. Це пов'язано з останньою фазою завоювання, яку дитина вже пережила і примирилася з негативною ситуацією, в якій опинилася.

Відомо, що для дітей до 3 років є Дитячі будинки, а для дорослих людей - Інтернат. Усі дитячі будинки покликані забезпечити соціальний захист дітей, які з тих чи інших причин залишилися без батьків, навчити їх поведінці в суспільстві та відновити психічне здоров'я.

Фізіологічні, психологічні та емоційні особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Негативні особливості	Причини негативних проявів
Проблеми внутрішньоутробного розвитку дитини	Небажана вагітність, спотворення життєво важливої взаємодії під час внутрішньоутробного розвитку між матір'ю та дитиною
Наслідкові фактори та анатомо-фізіологічні порушення центральної нервової системи	Спадкова обтяжливність алкоголізмом, наркоманією
Зниження антропометричних показників фізичного розвитку	Дизонтогенетичний розвиток, неврологічні та соматичні патології
Специфічні порушення розвитку шкільних навичок – дислексія, дисграфія, дискалькулія	Граничні інтелектуальні розлади
Знижені комунікативні можливості	Дефіцит адекватного спілкування з дорослими; закритий колектив; постійне перебування у вузькому комунікативному просторі
Почуття відчуження,	Гальмування фізичної, розумової

байдужості	та емоційної активності
Несформованість образу «Я», що замінений феноменом «Ми»	Низькорозвинений механізм активної, ініціативної, вільної поведінки, відсутність власних речей (крім одягу та предметів особистої гігієни); підвищення почуття тривожності, орієнтація на ворожість соціуму; закомплексованість, емоційне незадоволення
Неадекватна самооцінка	Ослабленість внутрішньої позиції, емоційна спрощеність, звуженість бачення перспектив, прояв залежності та імпульсивності у поведінці
Домінування захисних форм поведінки, поділ оточуючих на «своїх» і «чужих»	Бідна емоційна сфера
Педагогічна занедбаність	Вплив середовища, де виховується дитина-

Відсутність адекватного спілкування з дорослими та дітьми, що характерно для вихователів інтернатних закладів, призводить до розвитку неадекватності побудови моделі подальшого спілкування: досвіду захисної поведінки в конфліктних ситуаціях, що виявляється у нездатності конструктивно вирішувати складні ситуації, бажання перекладати відповідальність на інших. Цим дітям мало знайома мова жестів і міміки, інтонації. Вони рідко виявляють співчуття, співпереживання з іншими [33 с.168-175].

Відсутність незмінної значущої фігури та беззастережного усиновлення дитини, тиск ситуації, необхідність постійно пристосовуватись зменшують активне ставлення до життя, є тенденція уникати прийняття самостійних рішень, пасивна, адаптаційна орієнтація на запропоновані стандарти оцінки, поведінки. Прояв цих якостей поведінки робить сиріт легкою ціллю для криміногенних структур.

Низький рівень внутрішньої позиції, емоційний дисбаланс, відсутність перспективи, проблема гендерно-рольового самовизначення, домінування імпульсивності та залежності в поведінці, ситуативне мислення - далеко не повний перелік характеристик дітей, які виховуються поза сім'єю.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають ряд особливостей, які проявляються у:

- інтелектуальному розвитку (найчастіше вони не вміють застосовувати наявні знання для вирішення проблем, з якими стикаються; їм легше працювати над моделлю; мінімальне вираження пізнавальної потреби; при нормальному рівні інтелекту він не застосовується повною мірою ні в навчальній діяльності, ні в життєвих ситуаціях);

- мотиваційній сфері (чітке вираження домінування бажань, безпосередньо пов'язаних із їх повсякденним життям; переважають мотиви, пов'язані з сьогоденням чи найближчим майбутнім; спостерігається звуження часової перспективи);

- розвиток "Я-концепції" (діти-сироти більш інфантильні, залежні від поведінки, самооцінки інших, ніж діти, виховані в сімейному середовищі; на відміну від "домашніх" дітей, які виражають бажання бути самостійними та незалежними, активний протест проти контролю, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, визнають необхідність догляду та контролю);

- процес самооцінки (діти з сім'ї часто більш позитивні та складніші, ніж діти-сироти, у яких ставлення до себе однозначне; діти-сироти часто відчують дискомфорт від успіху, оскільки для них важливіше зберігати звичне ставлення до себе, навіть негативних, ніж мати розпливчате уявлення про себе; розвинене почуття "ми", орієнтацію на самооцінку на думку інших);

- розвиток гендерної ідентичності (досить часто виникають труднощі у створенні власної сім'ї; виникають проблеми у формуванні гендерно-рольової поведінки; раннє настання сексуального життя; безвідповідальність в ідеях про майбутню сім'ю та батьківство);

- спілкування з дорослими та однолітками (почуття недовіри, несформоване повноцінне емоційне контактування з дорослими та однорідними; спостерігається випадки прояву гаресії, як наслідок-

незадоволена потреба у коханні; існує залежність, як правило негативного характеру, з боку дорослих).

Бардишевська М.К. виділяє кілька груп сиріт, які проживають і виховуються в дитячих будинках, що відрізняються за ступенем емоційного розладу від (3- 5 років).

Перша група: «уникаючі» діти. Вони вважаються найбільш проблемною категорією дітей-сиріт, оскільки у них важкий емоційний стан. Їх ранній розвиток відбувався у складних умовах. В результаті період адаптації у притулку триває довше, ніж у дітей вихованих у родині. Цим дітям важко знайти спільну мову як з дорослими, так і з іншими, спостерігається агресивна поведінка. Їх ознака полягає в тому, що вони намагаються ізолювати себе від суспільства. Дітям першої групи важко дізнатися про нове середовище через страх, що залишився з перших років життя та неможливість встановити прості контакти з оточуючими.

Друга група: діти, які чіпляються. Вони перебувають у більш сприятливій ситуації для розвитку. Вони роблять активні спроби дістатися до дорослих, але цей контакт є примітивним та поверхневим. Дитина шукає тепла і захисту. Вона довіряє незнайомцю. І якщо дорослий намагається перервати спілкування, то дитина всіляко відмовляється це робити і намагається бути постійно поруч. Але така група дітей має свою перевагу у здатності забезпечити певну емоційну безпеку за рахунок дорослих.

Третя група: діти з недиференційованою прихильністю. Вони також легко знаходять спільну мову з іншими і навіть вміють маніпулювати. Ці діти відрізняються тим, що вони віддають перевагу спілкуванню з дітьми, а не з дорослими.

Четверта група: амбівалентні діти. Ці діти мають прихильність до дорослих, але вони поступові і суперечливі. З самого початку діти поводяться стримано. І поступово вони починають налагоджувати стосунки: знайомитись із дорослим, насолоджуватися зустрічами тощо. Потім виражається амбівалентність, яка виражається в агресивній реакції на

відсутність дорослого або розлуку з ним і тим самим намагається покарати його. І на завершальному етапі діти із задоволенням зустрічають дорослих, і згодом вони роблять все можливе, щоб стати непомітними.

Емоційне спілкування в цьому випадку не гарантує безпеки, але амбівалентна прихильність має місце і розвинена більше, ніж у третьої групи дітей.

П'ята група: соціально тривожні діти. Це діти, які жили в сім'ях. Емоційна прихильність цих дітей - майже норма. Діти мають велику відданість своєму вихователю, який постійно звертає на них увагу, і вони ігнорують або часто бояться інших людей.

Шоста група: гармонійні діти. Ви майже ніколи не знайдете дітей цієї групи в дитячих будинках. Вони також мають сімейний досвід. Однак, на відміну від попередньої групи, ці діти мають не одне зобов'язання у вигляді доглядача, а декілька [32].

До основних характерологічних особливостей підлітків – вихованців інтернатних закладів Чистяк О. В. відносить: - «настороженість, контроль емоцій, схильність до відчуття провини; наявність акцентуацій характеру (психоастенічні, шизоїдні, гіпертимні, психопатичні реакції тощо). Окремі показники пізнавальних здібностей у вихованців інтернатних закладів (вербальна і зорова пам'ять, образне і логічне мислення, увагу) незначно, проте знижені, що не призводить до значних негативних відхилень рівня загального інтелектуального розвитку підлітків. Також у вихованців знижені адаптивні здібності (поведінкова регуляція, комунікативні якості, моральна нормативність)» [36 с. 268–269].

Підліткам-сиротам притаманна занижена або негативна самооцінка, яка формується з огляду на важливі причини: дитина вважає себе «поганою» тому, що її залишили, відмовилися від неї, відчувається покинутою, зрадженою. Стан напруження, тривоги, невпевненості у собі та недовіри до інших людей спричиняє неоднозначне ставлення до себе.

Ми можемо спостерігати негативний вплив дитячих будинків на дітей-сиріт через відсутність емоційної прихильності дитини до дорослих та виділення занадто мало часу на одну дитину. Вони формують інші механізми діяльності, входження в суспільство. Інтернат та притулки мало позитивно впливають і на фізичний розвиток дитини - антропометричні дані у цих дітей дещо зменшуються. Розлади трьох груп: адаптація, психічний розвиток та психічні захворювання є невід'ємними частинами життя сиріт [27, с. 110].

Ще Коваленко О.О. вважає однією проблемою є те, що «дітки, які живуть в інтернатах не мають можливості усамітнитися, оскільки умови проживання цього не передбачають. І взагалі життя дітей – це постійний режим від якого не можна відходити. Дитина, котра народилась в сім'ї одразу ж вступає у соціальні відносини, взаємодіє з людьми, засвоює соціальні ролі та стає особистістю. Відсутність первинних контактів з сім'єю та друзями призводить до створення соціальної ролі відбувається на суперечливій інформації, яку дитина отримує з багатьох різних джерел. Через це у сиріт часто виникає образлюзія тієї чи іншої соціальної ролі та формується неправильне уявлення про реальну роль сироти, яка реалізується потім дитиною протягом всього життя. І якщо не звернути на це увагу вчасно (в дошкільному віці), то наслідки будуть невиправні [16, с.138].

РОЗДІЛ 2. АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.

2.1. Приймозна сім'я як альтернативна форма виховання дітей-сиріт

Питання сирітства з кожним днем стає все актуальнішим та болючішим для нашого суспільства. Особливо зараз, під час світової фінансової, енергетичної та соціально-політичної кризи. Очевидним є факт, що переважна більшість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховується у інтернатних закладах. Діти, як правило, суттєво відрізняються від тих, хто виховується у сім'ях тим, що їм не вистачає батьківського тепла, любові, ласки та доброти. Все це абсолютно необхідне для гармонійного зростання всебічно розвиненої, духовно та морально стійкої особистості.

В Україні робиться значна робота по створенню нової форми державної опіки, інституту прийомної сім'ї. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України про затвердження Положення про прийомну сім'ю - (далі Положення). Згідно з ним: «приймозна сім'я - сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, уражені ВІЛ-інфекцією, можуть влаштовуватися для виховання та спільного проживання у прийомній сім'ї за наявності відповідних висновків органів опіки та піклування і закладів охорони здоров'я, а їх загальна кількість не повинна перевищувати чотирьох осіб» [38].

Від інших видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомна сім'я відрізняється певними характеристиками:

- підставою для створення прийомної сім'ї є складний набір юридичних фактів, основними з яких є рішення про створення прийомної сім'ї, яке затверджується відповідним органом опіки, та угода про організацію прийомної допомоги та співжиття з прийомною сім'єю;

- до прийомної сім'ї на виховання передають від одної до чотирьох дітей позбавлених батьківського піклування; вони виховуються в прийомних сім'ях, поки вони не досягнуть 18-річного віку, а також у разі продовження навчання у професійно-технічних або вищих навчальних закладах I - IV рівень акредитації, до їх закінчення, але не пізніше, ніж вони досягають віку 23;
- прийомні батьки приймають прийомних дітей на власну житлову площу;
- прийомні діти мають право на пільги та державні гарантії, передбачені законодавством для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За ними також зберігаються призначені раніше аліменти, пенсії та інша державна допомога;
- на дітей, які проживають у прийомній сім'ї, виплачується щомісячна соціальна допомога у розмірі двох прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку;
- прийомні діти мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, якщо це не суперечить їхнім інтересам і не заборонено рішенням суду; форми такого спілкування визначаються органами опіки та піклування за погодженням з прийомними батьками та за участю центрів соціального обслуговування сім'ї, дітей та молоді;
- прийомні батьки є законними представниками прийомних дітей на підприємствах, в установах та організаціях без спеціальних повноважень;
- одному з прийомних батьків виплачується фінансова підтримка з боку центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також постійно проводиться соціальна підтримка прийомних сімей, яка передбачає надання комплексу правових, психологічних, соціал педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг,

які спрямовані на створення відповідних умов для функціонування прийомної сім'ї [38].

Прийомна сім'я - хороша альтернатива для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Адже це дозволяє їм пройти процес соціалізації в нормальних сімейних умовах. Існує класифікація прийомних сімей за трьома ознаками:

1) За ознакою віку дитини прийомні сім'ї спеціалізуються на вихованні дітей:

- раннього віку (до 3-х років);
- дошкільного віку (від 3 до 7 років);
- молодшого шкільного віку (від 7 до 12 років);
- старшого шкільного віку (від 11 до 18 років).

2) За ознакою терміну перебування дитини в сім'ї розрізняють:

- прийомні сім'ї для негайного розміщення (дитину влаштовують у прийомну родину у разі надзвичайних ситуацій. Наприклад, коли йому чи їй загрожує небезпека (домашнє насильство));

- прийомну сім'ю для тимчасового проживання (дитину влаштовують на короткий проміжок часу у разі відпустки батьків або у випадку серйозної хвороби батьків, опікунів чи опікунів до відновлення їх працездатності);

- тривале перебування (дитину влаштовують в прийомну родину до досягнення нею повноліття);

- перехідне поселення (досвідчена прийомна сім'я піклується про дитину на період її адаптації у разі смерті батьків та пошуку прийомної сім'ї довготривалого перебування).

3) За ознакою складності справи (здоров'я або юридичне становище дитини) прийомні сім'ї спеціалізуються у вихованні дітей:

- з особливими потребами;
- тяжкохворі;
- ВІЛ - інфіковані;
- які мають хімічну залежність;

- випускники шкіл-інтернатів;
- діти з неповнолітніми матерями;
- готовність сім'ї до змін, пов'язаних із появою дитини [39, с.92].

Прийомними батьками можуть бути як подружжя так і особа що не перебуває у шлюбі, працездатного віку. До 2006 р. лише заміжнім парам було дозволено утворювати прийомну сім'ю.

Середньомісячний сукупний дохід для кожного члена сім'ї, обчислений за останні шість календарних місяців, не може бути меншим, ніж передбачений законодавством розмір прожиткового мінімуму.

Слід зазначити, що якщо хоча б один з прийомних батьків не пройшов курс підготовки потенційних кандидатів у прийомні батьки, визнаний в установленому порядку недієздатною або особою з обмеженими можливостями, позбавлений батьківських прав або є колишнім опікуном усиновлювача, позбавленого прав на його обов'язки, то ви не отримаєте дозволу на створення прийомної сім'ї.

Існують також обмеження щодо кандидатів у прийомні батьки за віком. Усиновлення дітей у прийомну родину ґрунтується на віці прийомних батьків та дітей, так що на момент досягнення обох прийомних батьків усі прийомні діти досягають віку прийомної опіки, тобто віку. Коли досягається пенсійний вік одного з прийомних батьків, час проживання дітей визначається віком наймолодшого із батьків.

Особи, засуджені за злочини проти життя та здоров'я, свободи, честі та гідності, сексуальної свободи та статевої недоторканності особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моралі, у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150-1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України або мають судимість, яка не була знята або погашена у встановленому законодавством порядку не можуть бути прийомними батьками.

Також на заваді створенню прийомної сім'ї можуть стати вади фізичного чи психічного здоров'я потенційних прийомних батьків (інваліди I та II групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують стороннього догляду, особи, які мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну та наркотичну залежність, хворобу на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади, офіційно зареєстровані асоціальні прояви, нахили до насильства).

Допомога в налагодженні зв'язку з дітьми вам, надаватиметься місцевими службами підтримки дітей, які працюють з управлінням освіти та охорони здоров'я, працівниками Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, адміністрацією дитячих будинків, позбавлених батьківського піклування.

Після завершення навчання і реєстрації у службі у справах дітей, ви ознайомитесь з базою даних дітей і поступово приймете рішення про вибір дитини. Після отримання направлення служби у справах дітей для знайомства з дитиною ви будете відвідувати установу, в якій перебуває дитина, встановите з нею контакт. Місцева виконавча влада прийме рішення про створення прийомної сім'ї та влаштування дитини, яка буде членом вашої родини.

Можна познайомитися і встановити контакт з дитиною в державних установах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Зверніть увагу, що дитина повинна мати підтвердження статусу сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Документи на влаштування дитини в сім'ю готуються безпосередньо службою у справах дітей.

Держава забезпечує постійну соціальну підтримку прийомних сімей. Для здійснення соціального супроводу за прийомною сім'єю закріплюється соціальний працівник відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надають комплекс юридичних, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, спрямованих на створення належних умов для функціонування прийомної сім'ї.

Регіональні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із залученням фахівців з психології, педагогіки, медицини періодично, але принаймні кожні два роки навчатимуть вас щоб підвищити виховний потенціал вашої родини.

Якщо Ви взяли на виховання в родину дитину уражену ВІЛ-інфекцією, ви будете проходити спеціальну підготовку по догляду за такими дітьми за спеціальною програмою спільно з закладами охорони здоров'я не рідше одного разу на рік.

Згідно Положення про прийомну сім'ю, вам потрібно підготувати і передати до місцевого органу виконавчої влади наступні документи:

- «заяву про утворення прийомної сім'ї (від подружжя приймається спільна заява, підписана обома подружжями);
- копії своїх паспортів;
- довідку про склад сім'ї (форма № 3);
- копію свідоцтва про шлюб (для сімейних пар);
- висновок про стан Вашого здоров'я та членів сім'ї, які проживають разом з Вами (довідка про відсутність хронічних захворювань, обстеження нарколога, психіатра);
- довідку про доходи сім'ї за останні шість місяців або копію декларації про доходи, засвідчену в установленому порядку;
- довідку про проходження курсу навчання кандидатів у прийомні батьки і рекомендацію Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо включення Вас у банк даних про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;
- нотаріально засвідчену письмову згоду всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з Вами, на утворення прийомної сім'ї або

написану власноруч в присутності посадової особи, яка здійснює прийом документів;

- довідку про наявність чи відсутність судимості;
- висновок служби у справах дітей за місцем проживання про можливість створення Вами прийомної сім'ї» [41].

Кандидати у прийомні батьки та кандидатури дітей, які передаються на виховання, узгоджуються з органами опіки та піклування, тобто районною державною адміністрацією або виконавчим комітетом відповідної міської ради

Починаючи з 1 січня 2006 року, прийомна сім'я, фінансується з державного бюджету. Раніше прийомні батьки не отримували додаткового фінансування від держави. Запровадження нового фінансового механізму «гроші ходять за дитиною», розробленого Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту та Державним департаментом з усиновлення та захисту прав дитини, дозволило всім дітям, які мають відповідний статус у прийомній сім'ї, отримувати соціальні послуги допомоги та піклування, а батькам - грошове забезпечення.

Розмір щомісячної державної соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку.

Коли дитині виплачують пенсію, аліменти, стипендію, інші державні виплати, розмір допомоги визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами та сумою інших виплат.

Одному з прийомних батьків виплачується грошове забезпечення у розмірі 35% від суми соціальної допомоги на одну дитину, але не більше півтора з прожиткових мінімумів для працездатної особи. Якщо буде затверджено новий прожитковий мінімум, сума соціальної допомоги та грошових виплат буде перерахована без додаткового звернення прийомних батьків.

Кошти, що виділяються на утримання дітей у прийомній сім'ї, перераховуються на особистий рахунок одного з прийомних батьків, відкритий у банківській установі за місцем проживання прийомної сім'ї. Заощадження протягом року не підлягають вирахуванню та використовуються прийомними батьками для задоволення потреб прийомних дітей у наступному році.

Місцеві відділи у справах сім'ї, дітей та молоді, щороку надають безкоштовну допомогу прийомним дітям у оздоровчих умовах. Прийомні діти, які потребують санаторно-курортного лікування забезпечуються путівками до спеціалізованих санаторіїв органом, який прийняв рішення щодо створення прийомної сім'ї.

Прийомній сім'ї може бути надана матеріальна, фінансова та інша благодійна допомога підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності, громадськими об'єднаннями, фондами, приватними особами [39].

Порядок створення прийомної сім'ї регулюється Положенням про прийомну сім'ю. Підставою виникнення правовідносин у разі формування прийомної сім'ї є юридичний склад, який містить чотири елементи: письмову заяву особи або осіб, які виявили бажання створити прийомну сім'ю, проходження прийомними батьками курсу підготовки, рішення про створення прийомної сім'ї та договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї.

2.2. Дитячий будинок сімейного типу як вдала заміна закладам інтернатного типу.

«Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» [17].

Загальна кількість дітей в такій сім'ї не повинна перевищувати 10 осіб.

«Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування перебувають у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку, а в разі продовження навчання у професійно-технічному, вищому навчальному закладі I-IV рівня акредитації – до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів» [17].

Згідно Постанови КМУ Про затвердження «Положення про дитячий будинок сімейного типу» (далі -Положення про дитячий будинок сімейного типу) – «влаштування дітей проводиться з урахуванням віку батьків-вихователів та дітей, за умови що на час досягнення обома батьками-вихователями пенсійного віку всі вихованці досягли віку вибуття з дитячого будинку сімейного типу. У разі досягнення пенсійного віку одним з батьків-вихователів час перебування дітей визначається за віком молодшого з батьків. В окремих випадках за згодою сторін дитячий будинок сімейного типу може функціонувати і після досягнення батьками-вихователями пенсійного віку, але не більше ніж протягом п'яти років» [17].

Одночасне використання різних форм розміщення дітей у дитячому будинку сімейного типу не допускається, за винятком випадків, коли вихователі перебувають з підопічними у сімейних стосунках.

На виховання та спільне проживання у дитячий будинок сімейного типу влаштовуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку, у відповідній адміністративно-територіальній одиниці або перемістилися з тимчасово окупованої території чи району проведення антитерористичної операції [5].

Відповідно до пункту 17 Положення про дитячий будинок сімейного типу - «створити дитячий будинок сімейного типу можуть повнолітні та працездатні особи, за винятком:

- осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними;
- осіб, позбавлених батьківських прав;
- осіб, які були усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним, опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу було припинено з їх вини;
- осіб, які за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки щодо виховання дітей;
- осіб, які перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
- осіб, які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
- осіб, які страждають на хвороби, перелік яких затверджений МОЗ щодо осіб, які не можуть бути усиновлювачами;
- осіб, які були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150-1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324 і 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів;
- осіб, які не мають постійного місця проживання та постійного заробітку» [17].

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї на одну особу за попередні шість місяців, що передували місяцю подання заявки на створення дитячого будинку сімейного типу, не може бути меншим за прожитковий мінімум, встановлений законодавством для відповідних соціальних та демографічних груп.

Особи або члени сім'ї, яка хоче створити будинок сімейного типу не можуть мати глибокі органічні ураженням нервової системи, алкогольну та наркотичну залежність, бути хворі на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади, в яких офіційно проявляються асоціальні прояви, схильність до насильства.

Згідно з Положенням про дитячий будинок сімейного типу «кандидати у батьки-вихователі подають до органу, який приймає рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, такі документи:

- заява кандидатів у батьки-вихователі про утворення дитячого будинку сімейного типу із зазначенням інформації про наявність або відсутність кредитних зобов'язань;
- довідку про склад сім'ї (форма 3)
- копію свідоцтва про шлюб (для подружжя);
- довідку про проходження курсу підготовки і рекомендацію центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо включення їх у банк даних про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;
- копії паспортів;
- довідку про доходи за останні шість місяців або довідка про подану декларацію про майновий стан і доходи (про сплату податку на доходи фізичних осіб та про відсутність податкових зобов'язань з такого податку);
- довідка про наявність або відсутність виконавчого провадження стосовно боргових зобов'язань;

- довідку про стан свого здоров'я та осіб, які проживають разом з ними;
- письмову згоду всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з кандидатами у батьки-вихователі, якщо останні вирішили створити дитячий будинок сімейного типу на власній житловій площі, засвідчену нотаріально» [17].

Ознаки дитячою будинку сімейного типу:

— Дитячий будинок сімейного типу створюється на підставі рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, яке приймається районною, районною у містах Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим комітетом міської ради.

— Укладення оганом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

— До дитячого будинку сімейного типу на виховання та спільне проживання приймається від п'яти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [40].

— Батькам-вихователям для надається обладнаний житловий будинок або багатокімнатна квартира для потреб дитячого будинку сімейного типу. Дитячому будинку сімейного типу може надаватися у користування земельна ділянка для ведення садівництва та городництва поблизу місця його знаходження, а також транспортний засіб

— За вихованцями зберігаються пільги і державні гарантії, передбачені законодавством для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. За ними також зберігаються раніше призначені аліменти, пенсія, інші види державної допомоги.

— На дітей, які проживають у дитячому будинку сімейного типу, щомісячно виплачується державна соціальна допомога, яка становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку.

— Вихованці дитячого будинку сімейного типу мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, якщо це не суперечить їхнім інтересам і не заборонено рішенням суду. Форму такого спілкування визначають органи опіки та піклування за погодженням з батьками-вихователями та за участю соціального працівника, який здійснює соціальне супроводження.

— Батьки-вихователі є законними представниками дітей і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або Піклувальники.

— Батькам-вихователям дитячого будинку сімейного типу виплачується грошове забезпечення.

— Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді постійно здійснюється соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу, що передбачає надання комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг [40].

Відповідно до пункту 3 Положення про дитячий будинок сімейного типу: - «рішення про створення дитячого будинку сімейного типу приймається районною, районною у містах Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим комітетом міської ради на підставі заяви осіб або особи, які виявили бажання створити такий будинок, з урахуванням результатів навчання, подання відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і висновку служби у справах дітей про наявність умов для його створення» [40].

«На підставі рішення про створення дитячого будинку сімейного типу між батьками-вихователями та органом, який прийняв рішення про його створення, укладається угода» [17].

Договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу - це договір на користь третьої особи - дитини. В. І. Борисова зазначає, що «до особливостей договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу слід віднести наступне:

1) він не є самостійним юридичним фактом, що породжує, змінює або припиняє сімейні правовідносини, а виступає одним з елементів фактичного складу виникнення дитячого будинку сімейного типу;

2) має особливий суб'єктний склад;

3) укладається на користь третьої особи, якою є дитина;

4) носить особистий характер;

5) є одним із різновидів сімейно-правових договорів соціального сприяння дітям, позбавленим батьківського піклування» [41, с. 95].

Договір припиняється, якщо в дитячому будинку сімейного типу є несприятливі умови для виховання та співжиття дітей (тяжка хвороба батьків-вихователів, нерозуміння з дітьми, конфлікт між дітьми, невиконання батьків-батьківських обов'язків за належне виховання, розвиток та утримання дітей), повернення вихованців до батьків (опікуну, усиновлювачу), дитина, яка досягла повноліття, за згодою сторін, з інших причин, передбачених договором та рішенням суду, і так, як у обставини, про які йдеться у ст. 212 Сімейного кодексу України. Договір також припиняється, якщо батьки, опікуни або члени сім'ї, з якими вони живуть у спільному житловому просторі, включаючи неповнолітніх та неповнолітніх дітей, діагностують такі захворювання: глибока органічна нервова система, алкогольна та наркозалежність; хворі на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психологічні розлади.

У разі припинення дії договору, питання подальшого розміщення вихованців вирішується органом опіки, який вживає вичерпних заходів щодо влаштування дітей у сім'ю громадян України - щодо усиновлення, опіки чи піклування, прийомної опіки, дитячих будинків сімейного типу .

Орган, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, забезпечує батьків-вихователів індивідуальним житловим будинком або багатокімнатною квартирою відповідно до встановлених Законом правил. Житлові приміщення мають бути обладнані необхідними меблями, технікою та іншими предметами тривалого вживання, перелік яких

визначається органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу. Використання наданої житлової площі здійснюється відповідно до законодавства, встановленого для використання службових приміщень [1].

У разі зменшення кількості вихованців внаслідок виходу на пенсію за віком або з інших причин за згодою сторін угоди питання про поповнення дитячого будинку сімейного типу або переведення його у статус прийомної сім'ї повинні бути вирішені.

Раз на рік місцева служба з усправах дітей готує звіт про стан виховання, утримання та розвитку дітей у дитячому будинку сімейного типу на основі інформації, наданої соціальним працівником, який забезпечує соціальний супровід сім'ї, викладач дошкільного закладу або класний керівник загальноосвітнього навчального закладу, де навчається дитина, дільничний педіатр та дільничний інспектор місцевого відділення поліції. Батьки зобов'язані переглянути звіт, затверджений керівником Служби у справах дітей.

Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу здійснюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які потребують надання комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, спрямованих на створення належних можливостей функціонування дитячого будинку сімейного типу. Соціальне супроводження дитячого будинку сімейного типу постійно здійснюється [40]. Для здійснення соціального супроводження за дитячим будинком сімейного типу закріплюється соціальний працівник відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який пройшов спеціальну підготовку за програмою, затвердженою наказом центрального органу виконавчої влади з питань сім'ї, дітей та молоді.

За відсутності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням дитячого будинку сімейного типу соціальне супровід

здійснює міський або обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Ліквідація дитячого будинку сімейного типу здійснюється за рішенням органу, який його створив, або за рішенням суду.

Насамперед, до дитячого будинку сімейного типу влаштовуються діти, які перебувають у родинних відносинах один з одним, за винятком випадків, коли їх не можна виховувати разом з медичних чи інших причин.

Розміщення дітей у дитячий будинок сімейного типу здійснюється з урахуванням віку батьків-вихователів та дітей за умови, що на момент досягнення обома батьками пенсійного віку, усі вихованці досягли віку, який вийшов із дитячого будинку сімейного типу. Коли досягається пенсійний вік одного з батьків - вихователів, час перебування дітей визначається віком наймолодшого батька. У деяких випадках за згодою сторін дитячий будинок сімейного типу може продовжувати функціонувати після досягнення пенсійним віком батьками, але не більше п'яти років.

Відповідно до Постанови КМУ про затвердження Порядку усиновлення та нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: - «на кожную дитину орган опіки та піклування зобов'язаний надати батькам-вихователям такі документи:

— рішення органу опіки і піклування про направлення дитини на виховання та спільне проживання у дитячому будинку сімейного типу;

— свідоцтво про народження дитини;

— медичну довідку про стан здоров'я або витяг з історії розвитку дитини;

— довідку (атестат) про освіту або висновок психолого-медико-педагогічної консультації про рівень розвитку дитини;

— документи про батьків або осіб, які їх замінюють (свідоцтво про смерть, вирок або рішення суду, довідка про хворобу, розшук батьків та інші документи, що підтверджують відсутність батьків або неможливість виховання ними своїх дітей);

— довідку про наявність та місцезнаходження братів і сестер чи інших близьких родичів дитини;

— опис належного дитині майна, у тому числі житла, та відомості про осіб, які відповідають за його збереження;

— пенсійну книжку на дітей, які одержують пенсію, копію ухвали суду про стягнення аліментів» [19].

Якщо під час влаштування дитини в дитячий будинок сімейного типу деякі з перерахованих вище документів відсутні, місцева дитяча служба зобов'язана надати їх протягом двох місяців. За достовірність відомостей у наданих батькам-вихователям документах відповідальність у межах своєї компетенції несуть органи опіки і піклування за місцем походження або місцем проживання дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та керівник закладу, в якому перебувала дитина.

Згідно пункту 13 Положення про Дитячий будинок сімейного типу будинок «комплектується дітьми протягом дванадцяти місяців з дня створення. Контроль за його комплектуванням здійснює місцева служба у справах дітей» [17].

За дітьми зберігаються призначені раніше аліменти, пенсії та інші види державної допомоги. Кошти, які належать вихованцям, як пенсія, аліменти або інші види державної допомоги, перераховуються батькам-вихователям та витрачаються на утримання вихованців.

Органи опіки та піклування забезпечують збереження майна, включаючи житло, вихованців у місці їх знаходження та здійснюють контроль за його використанням.

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї з розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, що передували місяцю звернення із заявою про утворення дитячого будинку сімейного типу, не може бути менший ніж розмір прожиткового мінімуму, встановлений законом для відповідних соціальних і демографічних груп населення.

Не можуть бути батьками-вихователями особи, з якими проживають члени сім'ї (у тому числі малолітні та неповнолітні діти), які мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну та наркотичну залежність, хворі на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психологічні розлади, в яких офіційно зареєстровані асоціальні прояви, нахили до насильства.

Відповідальність за життя, здоров'я, фізичний і психологічний стан вихованців несуть батьки-вихователі.

Нарахування та сплата страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування батьків-вихователів із сум їх фінансового забезпечення здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Період, протягом якого особи вважалися вихователями в дитячому будинку сімейного типу, зараховується до їх загального стажу.

Батькам опікунів дитячого будинку сімейного типу виплачується фінансове забезпечення у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Питання захисту житлових прав опікунів та їх опікунів регулюються угодою.

Фінансування дитячого будинку сімейного типу забезпечується за рахунок коштів державного бюджету упорядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Розмір державної соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку. Державна соціальна допомога та грошові виплати виплачуються щомісяця не пізніше 20 числа місяця проживання дитини в дитячому будинку сімейного типу вихованцям через державні підприємства поштового зв'язку або перераховуються на особисті рахунки обох опікунів у банківській установі на їх вибір. Крім того заощадження протягом року не підлягають вирахуванню та використовуються вихованцями для задоволення потреб учнів у наступному році.

За згодою сторін угоди, дитячий будинок сімейного типу може використовувати земельну ділянку для садівництва та садівництва поблизу свого місця розташування, а також транспортний засіб.

На час навчання дітей у професійно-технічних навчальних закладах, вищих навчальних закладах 1-4 рівня акредитації після досягнення 18 років кошти на їх утримання виділяються в дитячий будинок сімейного типу з державного бюджету, якщо діти живуть у цьому будинку на час навчання до 23 років або до закінчення навчання у відповідних навчальних закладах.

Місцеві відділи у справах сім'ї та молоді за участю об'єднань громадян, профспілок щороку надають безкоштовне оздоровлення дітям. Вихованці, які за медичними показаннями потребують санаторно-курортного лікування, забезпечуються путівками до санаторіїв.

Інші питання матеріального та фінансового забезпечення дитячого будинку сімейного типу (проведення, якщо необхідно, поточного або капітального ремонту житла тощо) вирішуються органом, який прийняв рішення про його створення.

Дитячому будинку сімейного типу може надаватися благодійна допомога юридичними та фізичними особами [17].

Після закінчення строку перебування дітей у дитячому будинку сімейного типу, за відсутності їх права на житло, органи опіки (піклування) забезпечують сиротинцям сімейного типу протягом місяця, у позачерговому порядку впорядкованим соціальним житлом.

2.3 Державні заклади виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Понад 80 000 дітей в Україні виростають у державних установах різних типів: дитячих будинках, інтернатах тощо. Лише близько 20% цих дітей - сироти. Переважна більшість дітей у школах-інтернатах мають не лише родичів, але й одного або навіть двох батьків [42].

Будинки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усіх видів та форм власності (далі - інтернати) - навчальні заклади, що забезпечують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитком, вихованням, навчанням, профорієнтацію та підготовкою дітей до самостійного життя, відповідно до пункту 1 «Положення про дитячі будинки та інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [48]. Інтернати розраховані на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в яких вони перебувають у віці від трьох років до базової або повної середньої освіти, а за потреби - до повноліття. У той же час діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, отримують повну державну підтримку за рахунок відповідних бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством.

Типи інтернатних закладів:

1. дитячий будинок - навчальний заклад, що забезпечує розвиток, освіту, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку
2. загальноосвітня школа-інтернат - навчальний заклад, що забезпечує освіту, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
3. спеціалізована школа-інтернат I-III ступенів - навчальний заклад з поглибленим вивченням певних предметів та курсів, який забезпечує освіту, навчання та соціальну адаптацію обдарованих сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

4. спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів - навчальний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та психічного розвитку;

5. комплексна санаторна школа-інтернат I-III ступенів - навчальний заклад з відповідним профілем для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування. Інтернатні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності.

Відповідно до п.1.4. Положенням про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування - «головними завданнями інтернатних закладів є:

- забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, умов проживання, навчання, виховання та розвитку, наближених до сімейних;

- забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації вихованців з урахуванням стану здоров'я, індивідуальних особливостей психофізичного розвитку вихованців;

- забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя та праці;

- формування правової культури, загальнолюдських цінностей;

- створення умов для збереження та підтримки родинних зв'язків дітей;

- сприяння влаштуванню дітей у різні форми сімейного виховання» [48].

В інтернатні заклади приймаються:

- ✓ діти-сироти;

- ✓ діти, позбавлені батьківського піклування;

- ✓ діти, розлучені із сім'єю.

Згідно з Положенням про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:- «зарахування учнів (вихованців) до інтернатного закладу проводиться наказом директора цього закладу на підставі таких документів:

- направлення (путівки) служби у справах дітей за погодженням з управлінням освітою на підставі рішення органу виконавчої влади або місцевого самоврядування за місцем проживання дитини;

- свідоцтва про народження;

- реєстраційного номера облікової картки платника податків;

- відомостей про батьків та близьких родичів дитини;

- довідки про склад сім'ї або осіб, зареєстрованих у житловому приміщенні, будинку;

- документів, що підтверджують право власності дитини на нерухомість;

- опису майна дитини;

- копії рішення органів опіки та піклування про встановлення опіки над житлом (майном) дитини (у разі наявності);

- довідки про взяття дитини на квартирний облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов, після досягнення нею 16-річного віку (у разі відсутності в дитини житла);

- висновку про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини;

- відомостей або документів про освіту дитини (для дітей шкільного віку);

- дублікату обліково-статистичної картки дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування;

- довідки про призначення та виплату пенсії, державної соціальної допомоги, аліментів тощо (у разі наявності);

- ощадної книжки дитини або договору про відкриття рахунка в установі банку (у разі наявності);

- рішення районної, районної у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської, районної у місті ради про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування» [48].

Жити в школі-інтернаті означає:

- Ізоляція від зовнішнього світу, осуд суспільства.
- Розлучення з родиною, відсутність взаємодії, спілкування з рідними, відсутність позитивної сімейної моделі, самотність, відсутність тепла і любові.
- Втрата особистості в результаті групового підходу, насильства, приниження.
- Формування споживчої позиції, недостатня готовність до самостійного життя, відсутність необхідних навичок.
- Відсутність емоційного розвитку, труднощі в спілкуванні, зниження шансів на отримання повноцінного навчання.
- Збільшення шансів стати жертвою торгівлі людьми, експлуатації, підліткової вагітності [44].

Дослідження виявили, що школи-інтернати завдають непоправної шкоди дітям, навіть найкращі з них не можуть забезпечити дитині належного догляду та уваги. Виховання в школі-інтернаті особливо небезпечно для дітей до 3 років, що є найважливішим етапом розвитку в житті дитини. Інтереси закладу завжди переважають індивідуальні потреби дитини, яка змушена бути «як усі». В результаті дитина втрачає свою особистість, формує позицію споживача, єдині цінності для неї - матеріальні блага. Відсутність значущої людини в житті дитини, відсутність прикладу для наслідування не дає можливості реалізувати формування життєвих орієнтирів. Зростаючи в державних установах, діти не мають достатніх навичок для успішної соціальної інтеграції. Статистика свідчить, що 20% випускників шкіл-інтернатів мають судимість, 14% займаються

проституцією, 10% вчинили самогубство протягом двох років після закінчення навчання, і лише 10% повністю інтегруються в суспільство.

Діти в інтернатах стикаються з підвищеним ризиком насильства, ніж інші діти - пряме порушення права дитини на захист від насильства, закріплене Конвенцією ООН про права дитини

Відповідно до Положення про дитячі будинки та інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування заклад фінансується з державного, регіональних бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, інших джерел, не заборонених законодавством, на основі бюджету, затвердженого в установленому законодавством порядку [44].

Щорічно на інтернати в Україні витрачається 5,7 млрд грн. І лише 10% цих грошей витрачаються безпосередньо на потреби дитини, решта - на зарплату персоналу, комунальні послуги та інші витрати. Ці кошти можуть бути спрямовані на підтримку сімей та уникнення негативних наслідків для дітей. Подолання негативних наслідків виховання дітей на школі-інтернаті для суспільства набагато дорожче, ніж економія сім'ї дитини та покладання довгострокових соціальних витрат для подолання травматичних наслідків виховання дитини.

Наявність в країні школи-інтернату створює спокусу для багатьох сімей, які опиняються у складних обставинах, позбутися «проблем зі своєю дитиною», направляючи її на державне виховання. Нинішня система негативно впливає на сім'ю, що є фундаментом здорового суспільства. Однак влада виступає над батьками як контролер, віддаючи перевагу каральним санкціям, виводячи дитину з кризової сім'ї, не намагаючись допомогти сім'ї в критичній ситуації. Саме суспільство не повністю усвідомлює страшні наслідки інтернатного виховання та можливі шляхи вирішення цієї проблеми [16].

Основними причинами дітей, які потрапляють до інтернату, можна вважати наступні:

- Значна частка сімей з дітьми залишається за межею бідності, що є однією з головних причин відсторонення дитини від сім'ї та їх розміщення в інтернаті.

- Відсутність служб підтримки сім'ї для подолання складних життєвих обставин.

- Відсутність можливостей для інклюзивної освіти.

- Відсутність гнучкості та здатності адаптуватися до різних категорій дітей, які проживають у громаді (наприклад, дітей з обмеженими можливостями або дітей етнічної меншини).

- Відомча розрізненість та недосконале бюджетне законодавство, що суттєво ускладнює запровадження та фінансування послуг на рівні громади, які були б гнучкими, комплексними та відповідали потребам громади

Державні заклади виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування згідно статті 1 Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування,- «закладами називають навчальні заклади, забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя» [47].

Медичне обслуговування вихованців інтернатних закладів незалежно від підпорядкування, типу та форми власності забезпечується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів, та медичними працівниками лікувально-профілактичних закладів за територіальним принципом.

Заклади охорони здоров'я разом з медичними працівниками інтернатного закладу двічі на рік проводять безкоштовні медичні огляди всіх

учнів, при необхідності беруть їх на диспанцерний облік, проводять постійний медичний нагляд та своєчасне лікування.

Контроль за організацією медичних, санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, якістю харчування учнів покладається на керівника закладу, відповідних органів управління освітою, охорони здоров'я, територіальну державну санітарно-епідеміологічну службу та здійснює її.

Матеріальна та фінансова підтримка вихованців шкіл-інтернатів здійснюється відповідно до встановлених законодавством норм.

Вихованці (учні) інтернатів, які перебували на повному державному обслуговуванні, при їх працевлаштуванні вони забезпечуються гардеробом, текстильною білизною та предметами домашнього вжитку [47].

Однак на практиці це не так радісно, як зазначається в цій статті. Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, справді забезпечуються умови життя.

Переглядаючи інтерв'ю учнів-інтернатів на задньому плані, ви можете побачити жахливі ліжка, яким вже багато років, з такими постільними речами, які міняються дуже рідко, пошарпаними стінами, які останнім часом не зазнали ремонту та інше. Але як би жахливо це не звучало, ще гірші речі відбуваються поза стінами державних установ. У деяких гуртожитках їх позбавляють їжі за незначні правопорушення, або навмисно провокують знущання над сиротами, побиттями, приниженнями та фізичним насиллям.

Насправді існує досить багато закладів, далеких від ідеальних вихователів, нянь та іншого персоналу. Вже зляканих і відчужених дітей з нормального світу заганяють в глухий кут. Їм немає до кого звернутися. Що стосується розвитку дітей, які проживають у школі-інтернаті, то з їх особливостями психічного стану загалом потрібен особливий підхід, завдяки якому дитина зможе поступово врятувати себе від усамітнення, боязкого спілкування з людьми, всього нового тощо. Але максимум, що діти можуть взяти з шкіл-інтернатів - це середня освіта. Однак багато закладів не можуть

дозволити собі придбати комп'ютери для навчання дітей, які не відвідують звичайні школи, де є обладнання.

Розвиватися як особистість, розвивати свої таланти в цих установах майже неможливо. Неможливо також підготуватися до дорослого життя та незалежності. За статистикою, більшість ув'язнених - це випускники шкіл-інтернатів.

Бувають випадки, коли батьки, особливо ті, хто проживає в сільській місцевості, віддають своїх дітей в інтернат, оскільки у них немає коштів, часу, можливостей, бажання виховувати їх. А держава витрачає гроші на дитину, яка має здорових батьків, але у сім'ї яких є деякі проблеми. І замість того, щоб орієнтувати свою політику на допомогу цим сім'ям, держава потім витрачає більше часу на виховання цієї дитини. Життя дитини в інтернаті має для неї багато негативних наслідків. Сирота чи особа, позбавлена батьківського піклування, ізольована від усього, що відбувається поза установою. Спілкування з родичами - це завжди позитивна і тепла емоція для дитини, якої вона позбавлена під час її виховання [42]. Вище були згадані випадки фізичного та психологічного насильства над дітьми, які, безумовно, лякають дитину і надалі не дозволяють їй довіряти іншим і змушують їх очікувати найгіршого.

РОЗДІЛ 3. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ УСИНОВЛЕННЯ

3.1. Усиновлення: поняття, суб'єкти, таємниця, умови та порядок його здійснення

Життя в сім'ї - це природна потреба і природне право для кожної дитини. Однак деякі діти не можуть його використовувати. Якщо діти залишаються без піклування батьків, держава повинна піклуватися про дитину. Існують різні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Але найкраща форма влаштування дитини - усиновлення.

Відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України: - «усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснюється на підставі рішення суду» [1]. Крім випадку, передбаченого ст. 282 СК: - «усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України» [46].

Згідно з положеннями Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК): - «розгляд справ про усиновлення проводиться судом у складі одного судді і двох народних засідателів у порядку окремого провадження» [48].

Відповідно до положень ч. 5 ст. 235 ЦПК: - «справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду і не можуть бути закриті у зв'язку з укладенням мирової угоди. Суд розглядає справи зазначеної категорії за участю заявника і заінтересованих осіб» [48].

Заява про усиновлення дитини або дорослої особи, у якої немає матері, батька або позбавлена опіки, подається до суду за місцем їх проживання.— Відповідно до частин 3 та 4 ст. 29 Цивільного кодексу України (далі ЦК України): - «місцем проживання фізичної особи у віці до 10 років та від 10 до 14 років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона перебуває, якщо інше місце

проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна» [49]

Недотримання вимог закону про підсудність справи може ускладнити причетність осіб, які беруть участь у справі, визначення органу опіки та піклування, що має надати суду висновок про обґрунтованість усиновлення та його відповідність інтересам дитини [46].

Відповідно ст. 254 ЦПК: - «суд розглядає справи про усиновлення за обов'язковою участю заявника — особи, яка порушує питання про усиновлення дитини (чи повнолітньої особи), органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати» [48].

За змістом ч. 2 ст. 253 та ч. 1 ст. 254 ЦПК: - «розгляд справи про усиновлення дитини не може здійснюватись без участі органу опіки та піклування, а також надання останнім висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. Обов'язок подання висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини законодавець поклав на орган опіки та піклування» [48].

Особа, яка бажає усиновити дитину, повинна діяти відповідно до правил Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого Постановою КМУ від 8 жовтня 2008 року згідно з яким реєструються кандидати в усиновлювачі та визначаються дії, що передували усиновленню.

Кандидатам на усиновлення може бути відмовлено відмовлено у взятті на облік лише з підстав, передбачених п. 26 Порядку, що оформляється на бланку служби у справах дітей та підписується її керівником [19].

Відповідно до ст. 211 СК України: - «усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини. Різниця у віці між усиновлювачем та

дитиною, яку він бажає усиновити, повинна бути не менш як п'ятнадцять років» [1].

Здатність заявника бути усиновлювачем повинна підтверджуватися медичним висновком про стан його здоров'я. Також, підтверджуючи стан здоров'я дитини, суди розглядають заяву про усиновлення, до якої додано довідки про медичний огляд.

Відповідно до ч. 1 ст. 253 ЦПК: - «заінтересованою особою у справах про усиновлення є орган опіки та піклування, а у справах, провадження в яких відкрито за заявами іноземців, — уповноважений орган виконавчої влади» [48].

Окрім органів опіки та піклування, суди часто залучають органи цивільної реєстрації, які не є заінтересованими особами, і не включають їх до кола осіб, які мають юридичний інтерес при розгляді таких випадків усиновлення. справи.

Заінтересованими особами у справі про усиновлення можуть бути не лише органи опіки та піклування, органи виконавчої влади, але залежно від обставин справи, інші особи є одним із подружжя, опікун, установою догляду за дітьми, яка надає згоду на усиновлення.

Іншими особами, які беруть участь у справах про усиновлення, можуть бути відповідно до ст. 45 ЦПК: - «органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у тому числі прокурор» [49].

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені до участі суду у справі про усиновлення або брати участь у справі за власною ініціативою для подання висновків у здійсненні своїх повноважень. Залучення цих органів до цивільного судочинства у таких справах є обов'язковим, особливо якщо суд визнає це необхідним [49].

Відповідно положенню ч. 2 ст. 45 ЦПК: - «прокурор може здійснювати представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати своє

представництво на будь-якій стадії цивільного процесу, стосується і справ про усиновлення» [48].

Згідно зі ст. 27¹ ЦПК: - «суд сприяє створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України» [48].

Усиновлення дитини проводиться в її інтересах з метою забезпечення стабільного та гармонійного життєвого середовища, що вимагає особливої уваги судів до розгляду справ про усиновлення, неухильного дотримання норм матеріального та процесуального законодавства при їх вирішенні, належної підготовки цих справ для судового розгляду та повного, всебічного та ефективного з'ясування обставин справи під час судового розгляду [50].

Підготовка справ про усиновлення до розгляду здійснюється відповідно до вимог ст. 253 ЦПК. Готуючись до розгляду справи про усиновлення малолітньої або неповнолітньої дитини, суддя повинен прийняти рішення щодо участі у справі зацікавлених осіб відповідного органу опіки, а у справі, розгляд якої відкривається за клопотанням іноземця, - уповноваженим органом виконавчої влади [47].

Орган опіки та піклування подає до суду висновок про доцільність усиновлення та його відповідність інтересам дитини з відповідними документами, а уповноважений орган виконавчої влади дає дозвіл на усиновлення дитини.

Відповідно до ч. 3 ст. 6 ЦПК: - «закритий судовий розгляд допускається за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, зокрема, з метою забезпечення таємниці усиновлення» [48].
Забезпечення таємниці усиновлення є підставою для розгляду судом справи цієї категорії в закритому судовому засіданні.

Насамперед йдеться про згоду батьків на усиновлення. Відповідно до ст. 217 СК: - «усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків.

Досудове слухання не є обов'язковим для кожної справи про усиновлення. Питання про необхідність його проведення вирішує суддя під час відкриття справи.

Не залежить від проведення попереднього слухання залежно від способу ведення справи - одного судді чи колегії. Розгляд справ зазначеної категорії без попереднього слухання може прискорити судовий перегляд таких справ, якщо все необхідне для цього буде виконано при вирішенні питання про відкриття провадження у справі. «Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною» [1]. Угода про надання усиновлювачем плати за згоду на усиновлення дитини батькам, опікунам чи іншим особам, з якими вона проживає, є нікчемною. Згода батьків на усиновлення може бути дана ними лише після досягнення дитиною двомісячного віку. Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на усиновлення, потрібна згода їхніх батьків.

Згідно з ч. 5 ст. 217 СК: - «письмова згода батьків на усиновлення їхньої дитини має бути посвідчена нотаріусом».

Згідно з ч. 1 ст. 220 СК: - «на усиновлення дитини одним із подружжя потрібна письмова згода другого з подружжя, засвідчена нотаріально» [1].

Однак не всі суди вимагають письмової згоди другого з подружжя, засвідченої нотаріально, при прийнятті заяв про усиновлення дитини. Особливо це стосується дітей, які мають статус дитини, позбавленої батьківського піклування, а їх батьків не позбавлено батьківських прав [1].

Мати (батько) дитини має право відкликати свою згоду на усиновлення до прийняття рішення суду про усиновлення. Слід мати на увазі, що до набрання чинності рішенням суду про прийняття законної сили кожен із батьків може відкликати свою згоду незалежно від причин. Якщо після прийняття рішення, але до набрання чинності законом, батьки дитини відкликали свою згоду на його усиновлення, суд відповідно до ч. 5 ст. 255 ЦПК: - «скасовує це рішення і поновлює розгляд справи. У разі відкликання

заяви про усиновлення після її задоволення судом, але до набрання рішенням законної сили, суд скасовує це рішення і залишає заяву без розгляду [48].

Проведення усиновлення залежить також від згоди на це дитини. Зокрема, згідно з положеннями ст. 171 СК: - «думка дитини має бути врахована при вирішенні питань, що стосуються її життя. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я». Відповідно до ч. 3 зазначеної статті: - «усиновлення провадиться без згоди дитини тільки у тому разі, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення» [1].

Тобто, умови, за яких слід враховувати думку дитини, та умови, за яких згоду дитини не потрібно, є встановленими законом: відповідний вік, стан розвитку та стан здоров'я дитини враховуються. Усна згода дитини на усиновлення чи усиновлення без згоди дитини зазначається у висновку про доцільність усиновлення та його відповідність інтересам дитини. Ім'я, прізвище, по батькові представника служб утримання дітей, який спілкувався з дитиною, та представника центру догляду за дитиною або прийомних батьків, вихователів, піклувальників, опікунів, у присутності яких дитина погодилась усиновити. Якщо письмова згода дитини на усиновлення не оформлена належним чином, суд повинен викликати дитину до суду, щоб з'ясувати його думку щодо усиновлення та повідомити дитину про правові наслідки усиновлення. Розуміння дитиною правових наслідків усиновлення також може бути підтвержене письмовими поясненнями дитини, які повинні бути засвідчені підписом керівника та печаткою органу опіки чи закладу проживання дитини. Відсутність згоди дитини на усиновлення має розглядатися судом як перешкода для його здійснення.

Якщо рідні брати і сестри зареєстровані для усиновлення, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. Суди повинні констатувати той факт, що дитина, яка усиновлюється має братів, сестер враховуючи можливе усиновлення. Якщо у дитини є такі брати та сестри, то суд повинен

обговорити можливість усиновлення такої дитини разом з братами та сестрами

Якщо наявні обставини, що мають істотне значення, суд згідно з ч. 2 ст. 210 СК: - «за згодою органу опіки та піклування може ухвалити рішення про усиновлення одного з рідних братів та сестер або усиновлення їх різними особами» [1]. За відсутності таких обставин рішення суду про усиновлення з роз'єднанням дітей буде суперечити, що може бути підставою для його скасування в установленому порядку апеляційним або касаційним судом.

Особливості розгляду справ усиновлення дітей іноземцями визначені ст. 283 СК. Закон встановлює особливості усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами. Усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України та проживає на її території, здійснюється в кілька етапів:

1. звернення до іноземців з письмовою заявою до Центру усиновлення дітей та подання їх разом із заявою документів, визначених у пункті 10 Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення. Ці документи іноземців легалізуються у відповідній закордонній дипломатичній установі України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, і подаються до Центру усиновлення дітей разом із перекладом їх на українську мову;

2. розгляд заяви Центром усиновлення дітей та реєстрації іноземців як кандидатів на усиновлення батьків;

3. надання Центром з усиновлення дітей іноземцям інформації про дитину, яка перебуває на обліку більше року, і видача направлення до районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого комітету міської, районної у місті ради для організації знайомств та встановлення контакту з дитиною;

4. у випадку встановлення контакту з дитиною - звернення іноземців до відділу освіти за місцем проживання дитини із заявою про

бажання усиновити її, який готує висновок про доцільність усиновлення та його відповідність інтересам дитини;

5. звернення іноземців до Центру з усиновлення дітей з письмовою заявою про надання дозволу на усиновлення дитини;

6. розгляд судом цієї заяви, ухвалює за нею рішення, набрання рішенням суду законної сили [44].

Відповідно до ст. 287 СК та п. п. 27-30 Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення – «якщо діти усиновлені іноземцями і проживають за межами України, відповідна консульська установа за дорученням Міністерства закордонних справ України веде облік цих дітей і здійснює нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними 18 років» [1].

Згідно з частинами 3 та 4 ст. 211 СК: - «усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі. Особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту саму дитину. Не можуть бути усиновлювачами особи, які є іноземцями і не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини» [1].

Особливості усиновлення повнолітньої особи визначаються ч. 2 ст. 208 СК, яка передбачає таке прийняття. У виняткових випадках суд може прийняти рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або позбавлена їх опіки. У цьому випадку суд враховує сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність його дітей та інші відповідні обставини.

З введенням правових норм про усиновлення повнолітньої особи Сімейним кодексом України суд розглядає справу такого усиновлення з обов'язковою участю заявника, усиновленої особи, із викликом заінтересованих осіб та інших осіб, яких суд вважає за необхідне поставити під сумнів. Така особа може бути усиновлена лише в тому випадку, якщо суд визначить, що це винятковий випадок, зокрема, якщо він або вона є сиротою або позбавлений батьківського піклування до досягнення повноліття.

Враховуючи винятковий характер права на усиновлення повнолітніх, судам слід встановити додаткові обставини при розгляді справ цієї категорії, включаючи необхідність усиновлення, коли неможливо встановити інший правовий зв'язок між особою, яку вони бажають усиновити.

У той же час, заява про усиновлення не може бути обумовлена прагненням досягти іншого правового наслідку, ніж юридичне оформлення сімейних відносин. На цьому тлі також варто з'ясувати, чи є у усиновлювача власні діти. Закон не забороняє усиновлення дорослої особи усиновителем, який має своїх дітей. У кожному конкретному випадку суд може враховувати інші обставини, приймаючи рішення про усиновлення повнолітньої особи.

Таємниця усиновлення - це вимога ст. 228 СК та інших правових актів. Посадові особи, які здійснюють контроль за умовами проживання та виховання усиновлених дітей, повинні суворо виконувати вимоги законодавства про таємницю усиновлення [46].

Разом з тим, враховуючи положення ст. 285 СК про «обмеження права іноземців на таємницю усиновлення дитини, яка є громадянином України». Ця стаття поширюється на випадки, коли в державі, в якій усиновлювач постійно проживає, і в країні, в яку має переїхати дитина, усиновлення є також таємним. В іншому разі усиновлення такої дитини не є таємним.

Пунктом 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства «при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» роз'яснено, що, ухвалюючи рішення згідно зі ст. 255 ЦПК та ст. 224 СК, суд повинен обґрунтувати задоволення чи відхилення заяви про усиновлення. У разі її задоволення в резолютивній частині рішення необхідно навести відомості про заявника, повністю зазначивши його прізвище, ім'я, по батькові, день, місяць і рік народження, а також про його громадянство. За наявності клопотання заявників про зміну прізвища, імені та по батькові, дати й місця народження дитини суд вирішує його відповідно до статей 229—231 СК. При цьому слід мати на увазі,

що зміни вносяться не до свідоцтва про народження, а до актового запису про народження дитини» [46].

З урахуванням положень ч. 2 ст. 224 СК, відповідно до яких: - «суд постановляє рішення, яким оголошує особу усиновлювачем дитини, можна вважати, що найбільш прийнятним є викладення резолютивної частини рішення у справах про усиновлення так: «оголосити заявника усиновлювачем дитини»» [1].

Після набрання рішенням законної сили його копія в порядку ч. 7 ст. 255 ЦПК: - «надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення необхідних змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи, а якщо дитина усиновлена іноземцем — також до уповноваженого органу виконавчої влади» [24]. Якщо фактичне місце проживання особи, щодо якої подано заяву про усиновлення, не збігається з місцем її народження, копія рішення суду надсилається органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем народження цієї людини [51].

Відповідно до ч. 7 ст. 255 ЦПК: - «для внесення змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи копія рішення суду надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення, у справах про усиновлення дітей іноземцями — також до уповноваженого органу виконавчої влади» [24].

Відповідно до ст. 233 СК: - «на підставі рішення суду про усиновлення в актовий запис про народження дитини або повнолітньої особи державний орган реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни і видає нове свідоцтво про народження з урахуванням цих змін. Свідоцтво про народження, що було видане раніше, анулюється» [2].

3.2 Позбавлення усиновлювача батьківських прав, недійсність та скасування усиновлення

Недотримання умов усиновлення може призвести до недійсності усиновлення. Недійсність усиновлення означає, що між усиновлювачем та усиновленою дитиною не виникає юридичного зв'язку.

Недійсність усиновлення є наслідком недотримання закону при прийнятті рішення про усиновлення. Це може бути пов'язано з відсутністю згоди рідних матері, батька дитини, відсутності згоди дитини при необхідності подання фіктивних документів, а також фіктивним усиновленням. Недійсним є також усиновлення, для якого усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення. Фіктивне усиновлення, хоча формально відповідає вимогам закону, не має на меті встановлення правовідносин для усиновлення і не призводить до позитивних змін у реальному житті дитини, передбачених законом. Як правило, фіктивне усиновлення використовується як засіб незаконного набуття усиновлювачем певних прав. Для того, щоб визнати усиновлення недійсним на цій основі, важливо, щоб фіктивне усиновлення було доведено при розгляді справи в суді.

Усиновлення може бути визнано недійсним, якщо воно було здійснене на підставі підроблених документів. Такими можуть бути: акт обстеження побутових умов, довідка про стан здоров'я усиновителів, письмова згода батьків на усиновлення дитини та інші документи, що були покладені в основу рішення про усиновлення суду. Підробка згаданих документів може полягати як у повному виробництві неправдивого документа, так і у введенні свідомо неправдивої інформації, в силу якої було здійснено факт усиновлення дитини.

Усиновлення також може бути визнано недійсним, якщо один з подружжя усиновив дитину другого з подружжя, якщо встановлено, що на момент усиновлення другий з подружжя не мав наміру продовжувати шлюбні відносини

Підставою для визнання усиновлення недійсним є відсутність згоди на усиновлення:

- другого з подружжя при усиновленні одним з подружжя;
- опікуна або піклувальника (органу опіки та піклування) при усиновленні дитини, над якою встановлена опіка або піклування;
- закладу охорони здоров'я або навчального закладу при усиновленні дитини, яка не має батьків і перебуває в цих закладах.

Усиновлення, визнане судом недійсним, вважається таким як з моменту його здійснення, тобто з дня набрання чинності рішенням суду про прийняття усиновлення. Визнання усиновлення недійсним породжує низку серйозних правових наслідків:

1. припиняються права та обов'язки, які виникли раніше і встановлені законом для усиновлювача, його родичів та усиновленої дитини;
2. відновлюються права та обов'язки між дитиною, її батьками та іншими родичами за походженням;
3. дитина, яка не досягла 14 років, за бажанням батьків або інших родичів передається їм, а якщо це неможливо, вона передається на опікування органів опіки та піклування;
4. відновлюються прізвище, ім'я та по батькові дитини, які вона мала до усиновлення. За бажанням дитини вона має право залишити прізвище, ім'я та по батькові, які вона одержала після усиновлення;
5. суд може прийняти рішення про стягнення аліментів на дитину з особи, яка була її усиновлювачем, на строк, що не перевищує двох років, якщо у дитини немає батьків або батьки не можуть її підтримати, за умови, що усиновлювач може надати фінансову допомогу [52].

«Справи про визнання усиновлення недійсним та скасування усиновлення є справами позовного провадження, тому ця категорія справ підлягає розгляду за загальними правилами підсудності» - відповідно до ч. 1 ст. 109 ЦПК. Згідно з ч. 5 ст. 255 ЦПК якщо, «після ухвалення рішення про усиновлення, але до набрання ним законної сили, батьки дитини відкликали

свою згоду на її усиновлення, суд скасовує своє рішення і поновлює розгляд справи»[48].

Скасування усиновлення - результат невиконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків. Це може бути пов'язано, зокрема, з жорстоким поведінням над дитиною, аморальною поведінкою, що може негативно вплинути на духовний розвиток дитини, тривалим спільним непроживанням з дитиною та іншими обставинами, що свідчать про невідповідні інтереси усиновлення. Усиновлення може бути скасовано за рішенням суду і за відсутності усиновлювача протиправної поведінки, якщо нездатність виконувати свої обов'язки пов'язана з тим, що дитина страждає на недоумство, має психічну чи іншу важку невиліковну хворобу, про яку усиновитель не знав і не міг знати на момент усиновлення [52].

Завдання інституту усиновлення - сформувати стабільне та гармонійне життєве середовище для усиновленої дитини, тому, насамперед, стосунки, що виникли внаслідок усиновлення, повинні бути стабільними та незмінними. Найкращий варіант - коли ці відносини підтримуються назавжди, оскільки їх припинення може сильно травмувати дитину, суттєво вплинути на її інтереси. Щоб запобігти такій ситуації, закон встановлює сувору процедуру усиновлення, але в деяких випадках відносини усиновлення можуть бути розірвані. Основною причиною скасування усиновлення є неналежне прийняття інтересів усиновленої дитини, не забезпечення її сімейного виховання.

Це поняття охоплює всі аспекти відносин усиновлення, як винного, так і невинного характеру, з боку усиновителів.

Тому суд має право скасувати усиновлення дитини за відсутності винної поведінки усиновлювача, коли через обставини, що виходять за межі залежності усиновлювача, відносини, необхідні для нормального розвитку та виховання дитини не склалися.

До таких обставин, зокрема, слід віднести:

- відсутність взаємної злагоди в силу особистих якостей усиновлювача та усиновленого, в результаті чого усиновлювач не користується авторитетом у дитини або дитина не відчуває себе членом сім'ї усиновлювача;

- виявлення після усиновлення розумової неповноцінності або спадкових відхилень у стані здоров'я дитини, які унеможливають процес виховання, про наявність якого усиновлювач не був попереджений при усиновленні;

- поновлення у дієздатності батьків дитини, до яких він був дуже прив'язаний і не може забути про них після усиновлення, що негативно впливає на його емоційний стан, і т. п.

Якщо суд буде вважати, що скасування усиновлення суперечить інтересам дитини, є підстави для нормалізації відносин між усиновлювачем та усиновленим, у позові про скасування усиновлення буде відмовлено, а усиновлювачам буде запропоновано прийняти заходи щодо налагодження стосунків з дитиною.

Розгляд справ про скасування усиновлення здійснюється судом у порядку провадження за участю органів опіки та піклування за правилами, встановленими ЦПК України. Орган опіки зобов'язаний провести обстеження умов життя усиновленої дитини та подати до суду відповідний акт та висновок на підставі справи.

Виходячи з положень сімейного права та міжнародно-правових актів, необхідно отримати згоду дитини на скасування усиновлення, яка повинна бути надана у формі, що відповідає віку, здоров'ю, інтелектуальному розвитку дитини тощо

Позовна давність позову про скасування усиновлення не передбачена.

Скасування усиновлення для повнолітньої особи визначається моментом усиновлення. Якщо усиновлення відбулося до досягнення нею повноліття то його скасувати за загальним правилом неможливо, за винятком встановлених у передбаченому законом порядку фактів протиправної

поведінки усиновлювача чи усиновленого, що загрожувала життю, здоров'ю усиновленого, усиновлювача або інших членів сім'ї.

Після набрання чинності рішенням суду про скасування усиновлення, як і після набрання чинності рішенням суду про визнання усиновлення недійсним, суд у місячний строк зобов'язаний надіслати копію рішення державному органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини, який на підставі рішення суду про скасування усиновлення або визнання його недійсним вносить відповідні зміни до актового запису про народження дитини [52].

Альтернативою скасування усиновлення є позбавлення усиновлювача батьківських прав, що з точки зору інтересів дитини є їй більш вигідним.

Якщо усиновлювач був записаний матір'ю, батьком усиновлювальної дитини, він може бути позбавлений батьківських прав з підстав, зазначених у ст. 164 СК України. Таким чином, ст. 242 СК України передбачена можливість позбавлення усиновлювача батьківських прав, які йому були надані в результаті усиновлення відповідно до закону [53, с. 254].

Застосування такої санкції, як позбавлення батьківських прав, допустиме лише за рішенням суду. Крім того, виходячи із змісту вищезазначеної норми, позбавлення усиновлювача батьківських прав передбачає необхідність попереднього запису матері, батька дитини, яку він усиновив, та наявність хоча б однієї із встановлених законом підстав для позбавлення батьківських прав .

Статтею 164 СК України «суду надано право постановити рішення про позбавлення усиновлювача (усиновлювачів) батьківських прав, якщо він:

- не забрав дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявив щодо неї батьківського піклування;
- ухиляється від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- жорстоко поводить з дитиною;
- є хронічним алкоголіком або наркоманом;

- вдається до будь-яких видів експлуатації дитини примушує її до жебракування та бродяжництва;
- засуджений за вчинення умисного злочину щодо дитини» [1].

Виходячи зі змісту ст. 165 СК – «право на звернення досуду з позовом про позбавлення усиновлювача батьківських прав мають батьки, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я або навчальний заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років» [1].

Особа позбавлена батьківських прав:

- а) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- б) перестає бути законним представником дитини;
- в) втрачає права та пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- г) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- д) не може мати в майбутньому майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- е) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Законодавець встановлює важливе правило, згідно з яким у разі смерті усиновлювача, позбавленого батьківських прав, дитина має право на спадщину на загальній підставі.

Батьки-усиновлювачі, позбавлені батьківських прав, мають право подати позов на поновлення батьківських прав. Суд вивчає, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, а також обставини, що призвели до позбавлення батьківських прав, та приймає рішення щодо інтересів дитини.

Батьківські права усиновлювача можуть бути поновлені відповідно до положень ст. 169 СК. Закон не дозволяє поновити батьківські права, якщо

дитина була усиновлена, а усиновлення не було скасовано чи визнано недійсним судом, а також коли дитина досягла повноліття під час судового розгляду.

Позбавлення батьківських прав усиновлювача здійснюється з метою захисту інтересів дитини. В основі самих інтересів дитини є декілька відмітних рис між інститутами позбавлення усиновлювача та скасуванням усиновлення:

1. У разі позбавлення усиновлювача батьківських прав закон допускає їх поновлення відповідно до вимог, передбачених ст. 169 СК. Якщо усиновлення скасовується, закон не допускає його поновлення.

2. Коли усиновлювач позбавлений батьківських прав, дитина залишається в його сімейному середовищі, а тому має шанс піклуватися про «законних» бабусь і дідусів та підтримувати їх. Скасування усиновлення позбавляє дитину такої можливості.

3. Позбавлення батьківських прав не припиняє правовідносин між усиновлювачем та дитиною, а скасування усиновлення передбачає припинення таких відносин.

4. Позбавлення батьківських прав не виключає дитину з числа спадкоємців за законом. Скасування усиновлення це передбачає.

5. У разі позбавлення батьківських прав дитина може бути залишена в квартирі усиновлювача, а він сам виселений з неї. Такий наслідок неможливий, коли усиновлення скасовується [53].

Отже, недійсним може бути визнано усиновлення і повнолітньої особи. Усиновлення, визнане недійсним, анулюється з моменту його здійснення. У разі визнання усиновлення недійсним припиняються права та обов'язки, які виникли раніше і встановлені для усиновлювача, його родичів та усиновленої дитини, водночас відновлюються такі права між дитиною та її батьками. Аналіз практики розгляду судами справ про усиновлення свідчить про те, що судам слід її удосконалювати, уникати помилок при вирішенні цієї важливої для суспільства категорії справ.

3.3. Міжнародний досвід країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки в усиновленні

Одним з головних завдань будь-якого суспільства та держави є здійснення права дитини на сімейне виховання. Ці права закріплені в міжнародних документах (Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня декларація про виживання, захист і розвиток дітей тощо) та в правових актах кожної держави.

Провідні країни світу, які за минуле століття були залучені до механізмів реорганізації форм дитячого будинку, мають певні проблеми з подоланням дітей-сиріт на сучасному етапі. Кожна країна намагається адаптувати наявний досвід до його реалій.

У більшості країн світу протягом останніх 20 років спостерігається тенденція відмовлятися від великих дитячих закладів та підтримувати дітей у природному середовищі існування, тому розвиваються альтернативні форми сімейного виховання. Пріоритетні форми допомоги в міжнародній практиці визначаються таким чином:

- 1) усиновлення;
- 2) опіка в сім'ях родичів;
- 3) прийомна сім'я;
- 4) інтернатний заклад.

Європейська практика в деяких випадках залишає форму інтернатного закладу як державну установу для утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Але в процесі деінституціоналізації державні навчальні заклади зазнали структурної трансформації, насамперед, у зменшенні кількості учнів (в середньому 10-50 осіб на заклад).

Досвід Австрії, Швейцарії та Польщі свідчить про збереження державних шкіл-інтернатів як спеціалізованих закладів для виховання дітей з порушеннями поведінки, певними психологічними та фізичними проблемами. Найбільш поширені типи інтернатів:

- ✓ лікувальні центри з цілодобовим перебуванням дітей;

- ✓ сімейні дитячі будинки;
- ✓ кризові та дитячі психіатричні центри [50].

28 квітня 1973 року в США був ратифікований законопроект Біль про права прийомної дитини. У ньому говориться, що «суспільство, разом зі своїми батьками, несе відповідальність за благополуччя дітей в прийомних сім'ях. Кожна дитина в прийомній сім'ї має ті ж права, що у всіх дітей. Крім того, через тимчасову або розлуку з сім'єю, втрату батьків та інших родичів, прийомній дитині потрібна особлива турбота, ресурси та допомога. Більль також зазначає, що кожна дитина, яка перебуває у прийомному будинку, має невід'ємні права, кожному з яких присвячена відповідна стаття.

Таким чином, у статті 1 зазначено, що "приймна дитина має право перебувати під турботою власної сім'ї (навіть якщо цій сім'ї потрібні послуги та підтримка для свого відновлення), сім'ї усиновителя або прийомної сім'ї.

Друга стаття передбачає право на сприяння прийомним батькам, які були відібрані для надання індивідуальних потреб, послуг та підтримки дитини, включаючи спеціальну освіту, для того, щоб дитина могла реалізувати свій повний потенціал.

Відповідно до статті 3, прийомна дитина має право на допомогу в розумінні та визнанні причин нездатності власної сім'ї піклуватися про неї та розвивати самооцінку.

Стаття 4 передбачає право на постійну люблячу турботу та повагу як до унікальної людини, зростати в довірі до себе та інших, а стаття 5 - право зростати в умовах свободи та гідності в оточенні людей, які приймають це з розумінням, повагою та дружбою.

Стаття 6 передбачає право прийомної дитини на отримання допомоги у подоланні позбавлення чи будь-яких відхилень у його емоційному, фізичному, інтелектуальному, соціальному та духовному зростанні, а у статті 7 - право на освіту, навчання та профорієнтацію.

Стаття 8 передбачає підготовку у питанні громадянства та батьківства шляхом взаємодії з прийомними батьками та іншими дорослими, яких можна ставити у приклад.

Згідно зі статтею 9, прийомну дитину що перебуває під фостерингом, повинен представляти адвокат юридично чи адміністративно, мати доступ до справедливого слухання та судового перегляду рішень, щоб захищати його інтереси.

Стаття 10 передбачає право прийомної дитини отримувати якісні послуги з догляду за дитиною, включаючи участь реальних батьків та її власну участь у основних рішеннях, які впливають на її життя» [55].

У західноєвропейських країнах поширене є «fostering» і «mainstay», як особливий вид опіки та передача дитини в сім'ю для виховання. «Fostering» - це перебування в сім'ї іншої людини до повноліття, за нормальних умов тривалий час, зберігаючи зв'язок із реальною сім'єю. Mainstay - це догляд за дітьми для дітей від 11 до 17 років, яка триває кілька місяців, поки не виправляться обставини та умови життя сім'ї. Якщо труднощі зникають, дитина повертається до сім'ї, якщо ні – в силу вступає «fostering» [56].

Сім'я фостерна вважається прийомною сім'єю, в якій до 80% усіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великобританії.

Заслуговує на увагу міжнародна практика фостерного виховання у Великобританії - існує два типи фостерного виховання:

- 1) фостерна опіка над дітьми;
- 2) приватний фостерний догляд за дітьми.

Перший вид покладає всі функції організації на місцеві органи влади, агентів соціальних служб. Другий вид прийомної допомоги передбачає приватну угоду між батьками та прийомними опікунами без участі місцевих органів влади [55].

Д. Кіртон дослідив соціальну політику та практику роботи з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми, що

перебувають у складних обставинах, і запропонував власну класифікацію найбільш поширених видів фостерної опіки:

- «фостерінг у надзвичайних ситуаціях (emergency fostering);
короткостроковий фостерінг (short-term / intermediate);
- довгостроковий фостерінг (long-term / permanent);
- фостерінг для дітей, що потребують спеціальної опіки (specialist foster care);
- для неповнолітніх правопорушників (offenders);
- для дітей з особливими потребами (disabled children);
- з терапевтичною метою (therapeutic / treatment)
- фостерінг для правопорушників / як попередня опіка (remand foster care)»[56].

Використовуючи міжнародну практику, вчений Грищенко С. надає ще одну класифікацію, акцентуючи увагу на таких видах фостерінгу:

- короткостроковий фостерінг (від одного дня до трьох місяців);
- фостерінг у надзвичайних ситуаціях; довгостроковий фостерінг;
- фостерінг для підлітків; фостерінг для дітей з особливими потребами;
- частковий фостерінг; фостерінг для неповнолітніх правопорушників;
- фостерінг як попереднє усиновлення; фостерінг для груп братів і сестер;
- фостерінг матері з дитиною [58, с. 6 - 7].

У Великобританії розроблені та діють «Національні стандарти фостерного виховання у Великобританії», які чітко регламентують всю процедуру Фостерської моделі виховання батьків. Досвід розробки Фостерської моделі Сполученого Королівства ефективно впроваджується в Угорщині як механізм поступового переходу від державних шкіл-інтернатів та дитячих будинків до сімейних форм виховання. В Угорщині з початку процесу деінституціоналізації створені національні курси для традиційних та професійних фостерних батьків.

До переваг фостерного виховання належать:

1. Розширення кола дітей, які отримують форму виховання, близьку до біологічної родини, замінюючи інтернатний заклад.
2. Попередній відбір та навчання громадян, які бажають усиновити дитину або створити прийомну сім'ю.
3. Гарантований державою кваліфікований набір програм для підтримки сім'ї.
4. Розширення кола суб'єктів, які мають право на фостерне батьківство.

В Австрії діє закон з 1993 року, який дозволяє батькам обирати місце навчання: спеціальну школу або загальноосвітню школу. А також у цій країні розроблена та діє експериментальна інтеграційна програма, основна ідея якої - соціальна інтеграція дітей-інвалідів. У Польщі практика підготовки дітей-інвалідів до інтеграції до загальноосвітньої системи здійснюється в сім'ях або в спеціалізованих центрах денного перебування. Особливо цікавим для України є досвід виховання, в частині, що стосується дітей-інвалідів.

У Великобританії практикується влаштування дітей-інвалідів до фостерної сім'ї, при цьому пріоритет надається тим прийомним батькам, які вже мають досвід та знання про специфіку конкретної хвороби прийомної дитини.

У Данії існує загальне положення про повне розкриття хвороби батьків дитини. У Франції є оздоровчі та медично-соціальні центри, благодійні центри для матерів та дітей. У Німеччині спостерігається тенденція переходу від медичного підходу до більш стандартизованого - раннього стимулювання. У Нідерландах материнські організації відіграють значну роль. В Іспанії та Швеції діє система курсів для батьків з дітьми-інвалідами. Крім того, велике значення має питання доступності будівель та транспорту. У цьому напрямку найбільш значні зусилля були докладені у Франції та країнах Північної Європи.

У Сполучених Штатах не існує спільного федерального органу, який би регулював національне та міжнародне усиновлення. Питання усиновлення

вирішуються на державному та повітовому рівнях з місцевими службами соціальних справ, до яких входять спеціальні відділи у справах сім'ї, прав дитини тощо. Повноваження останнього включає допомогу в усиновленні дітей-сиріт та ліцензовані комерційні та некомерційні установи, які займаються цим питанням. Ліцензія зазвичай видається на один рік і належить 4 тисячам таких підприємств. Як правило, вимоги підприємств не відрізняються жорстокістю, проте багато компаній наймають кваліфікованих спеціалістів і вимагають від своїх працівників дотримання місцевого та закордонного законодавства. Недержавні установи щорічно реєструються у державних та окружних регулюючих органах, які повинні періодично переглядати його діяльність. Виявлення фактів порушення законів, фінансової та податкової дисципліни призводить до анулювання ліцензії [50].

Згідно з рішенням Конгресу, на федеральному рівні функціонує державне підприємство, що надає лише інформаційну допомогу у прийнятті рішення. Національне інформаційне управління з питань усиновлення, яке видає та розповсюджує різні брошури, газети, матеріали, а також рекомендує, до яких агентств можна звертатися за допомогою. У консульському департаменті Державного департаменту є відділ у справах дітей, який допомагає американським громадянам у міжнародному усиновленні. Будь-який громадянин може подати заявку по телефону, Інтернету та отримати інформацію про можливість міжнародного усиновлення в різних країнах та порядок отримання американських віз для усиновлених дітей. Державний департамент також надає допомогу через посольства США, гарантуючи, де це необхідно, об'єктивність та недискримінацію громадян США. Державний департамент не може: відбирати дітей для усиновлення, брати участь у процесі усиновлення за кордоном, представляти усиновлювачів у суді, гарантувати видачу візи усиновленій дитині, оскільки для цього потрібна згода Служби імміграції та натуралізації (СІН) [50]. Переглядати його діяльність. Виявлення фактів порушення законів, фінансової та податкової дисципліни призводить до анулювання ліцензії [50].

Позивач повинен подати заповнену форму I-600 в офіс СІН (за місцем проживання), де вказані реквізити прийомних батьків американця та самої дитини. Якщо протягом року не буде прийнято рішення, слід надати доповнення, що відображає зміни, що відбулися протягом року. Слід також задокументувати, що позивачі ніколи не знаходилися під судом, арештом, розслідуванням чи вчиняли насильство щодо членів сім'ї, не зловживають алкоголем та не вживають наркотики.

СІН мають відбитки пальців громадян, які прагнуть усиновити, які потім перевіряються ФБР у кримінальних справах. Лише тоді СІН уповноважує дитину виїжджати та повідомляє Посольство США, яке потім видає міграційну візу ІР-3. Усі матеріали для дитини надсилаються з місцевого відділення СІН до Національного візового центру, де інформація вноситься до комп'ютерних записів, у справі призначається спеціальний номер, про це повідомляється в Посольстві США за кордоном. Виїхавши за кордон, усиновителі усиновляють дитину та отримують візу в Посольстві США.

У всіх випадках майбутні усиновлювачі приїжджають із Сполучених Штатів, коли конкретна дитина для усиновлення ще не визначена, або усиновлення дітьми таких агентств чомусь порушено. У цьому випадку позивачі заповнюють заяву за формою I-600A, в якій не вказані складові реквізити конкретної дитини. У той же час, якщо усиновлення проводиться парою, і лише один з них виїхав до іншої країни, то він або вона не має права підписувати довіреність для подружжя. Усиновлені діти - іноземці автоматично не стають громадянами США, але прийомні батьки мають право на пришвидшену натуралізацію відповідно до Закону про імміграцію та громадянство. Прискорена натуралізація можлива лише для осіб, які не досягли 18 років, які постійно проживають у батьків та дітей у Сполучених Штатах.

Висновки

За роки незалежності Україна зіткнулася з проблемою соціального сирітства. Зважаючи на сучасну українську сімейну реальність, найчастіше причинами, через які батьки не хочуть виховувати власних дітей, є:

- погіршення матеріального становища сімей;
- ухилення від батьківських обов'язків батьків;
- збільшення кількості вихованців закладів державної опіки;
- алкоголізм;
- асоціативний спосіб життя.

Все це призводить до поширення дитячої бездоглядності та безпритульності.

"Соціальні сироти" - це діти, позбавлені батьківського піклування з різних соціальних причин, яким гарантується особливий соціальний та правовий захист держави, тобто гарантії та їх статус задокументований. "[1]

Правова база соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, складається з: Конституції України, міжнародних нормативно-правових актів, законів України, актів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів України. Загальні положення про опіку та піклування викладені в Цивільному кодексі України, а особливі положення про опіку та піклування над дітьми викладені у Сімейному кодексі України та Законі України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" "Про затвердження Положення про прийомну сім'ю" та інші.

В Україні існує розгалужена мережа державних органів, на які покладено обов'язок доглядати за дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, включаючи органи у справах дітей, органи опіки та піклування, освіти та науки, управління молоді та спорту, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та інші.

Дитина може опинитися без батьківського піклування в будь-якому віці. Діти від народження до трирічного віку потрапляють до будинку дитини, діяльність якого регулюється Указом про затвердження Типового положення про будинок дитини. На неї складають книгу обліку з усією відомою інформацією, яку можуть переглядати усиновителі чи опікуни. Якщо дитину з будинку дитини не усиновили, то, коли вона досягне трирічного віку, вона потрапляє до установи інтернатного типу, що не є позитивним для її розвитку та виховання, оскільки це на початку життя формується світогляд дитини. Тому дуже важливо, щоб дітей, які народилися з моменту народження дитини, принаймні відводили до прийомного будинку та максимум усиновили. У цьому випадку діти не відчують брак батьківської уваги та любові, оскільки перебуваючи в таких закладах, вихователі не мають достатньо часу, щоб приділити увагу кожній дитині.

Що стосується інтернатів, то це найгірша форма виховання. Вона є не ефективною формою, а навпаки, приносить лише шкоду, ми можемо спостерігати негативний вплив дитячих будинків на дітей-сиріт через відсутність емоційної прихильності дитини до дорослих та виділення занадто мало часу на одну дитину. Вони формують інші механізми діяльності, входження в суспільство. Інтернати та притулки мало позитивно впливають і на фізичний розвиток дитини - антропометричні дані у цих дітей дещо зменшуються. Розлади трьох груп: адаптація, психічний розвиток та психічні захворювання є невід'ємними компонентами життя сиріт. Ще одна проблема полягає в тому, що діти, які проживають у школах-інтернатах, не в змозі усамітнитися, оскільки умови проживання цього не передбачають. І взагалі життя дітей - це постійний режим, від якого не можна відходити. Дитина, яка народилася в сім'ї, негайно вступає в соціальні відносини, взаємодіє з людьми, засвоює соціальні ролі, стає людиною. Відсутність первинного контакту з родиною та друзями призводить до створення соціальної ролі на основі суперечливої інформації, яку дитина отримує з багатьох різних джерел. Через це у дітей-сиріт часто виникає образа на ту чи іншу соціальну

роль і формується неправильне уявлення про реальну роль сироти, яка потім усвідомлюється дитиною протягом усього життя. І якщо вчасно не звернути на це увагу (у дошкільному віці), наслідки будуть непоправними [20].

Натомість традиційним формам дитячого будинку приходять альтернативні. Їх розвиток є пріоритетним для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В Україні ведеться цілеспрямована робота щодо створення форми державної опіки - прийомного закладу, який дає змогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, рости та виховуватися в сім'ї. «Прийомна сім'я утворюється для того, щоб забезпечити право дитини, яка втратила батьківське піклування, на зростання і розвиток у сімейному оточенні» [48]. Прийомна сім'я в Україні повинна бути однією з поширених форм влаштування сім'ї для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Порядок створення прийомної сім'ї регулюється Положенням про прийомну сім'ю. Основою правовідносин у разі формування прийомної сім'ї є правова структура, яка містить чотири елементи: письмова заява особи або осіб, які виявили бажання створити прийомну сім'ю, закінчення навчальних курсів прийомних батьків, рішення про створення прийомної сім'ї та договір про влаштування дітей на прийомну допомогу. Усиновлення - найкраща форма. Відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України - усиновлення – прийняття усиновлювачем до своєї сім'ї дитини на правах дочки чи сина внаслідок рішення суду [59, с. 167].

Усиновлення дитини проводиться в інтересах дитини для забезпечення стабільного та гармонійного життєвого середовища. Це положення Закону підкреслює, що інтереси дітей у прийомній родині є основною метою, для якої він був запроваджений. Хоча це, звичайно, не дає права говорити про відсутність інтересів усиновлювача або протиставлення інтересів дитини інтересам усиновлювача. Усиновлення завжди забезпечує єдність інтересів усиновителів з інтересами усиновлених. Суб'єктами відносин є усиновитель та усиновлена особа.

Якщо усиновлення визнається недійсним, права та обов'язки, що виникли раніше для усиновителя, його родичів та усиновленої дитини, припиняються, а права між дитиною та її батьками відновлюються. Аналіз практики розгляду судових рішень судами показує, що суди повинні вдосконалювати її та уникати помилок у вирішенні цієї важливої категорії справ для суспільства.

Питання про структуру взаємних правових відносин між усиновлювачем, усиновленим та його родиною і родиною батьків усиновленого залишається відкритим. Це питання може бути особливо гострим у процесі реалізації права на усиновлення повнолітніх осіб, які бажають бути усиновленими. Досить суперечливим є той факт, що у випадку смерті матері чи батька, засудження їх до довічного позбавлення волі, тривалий термін позбавлення волі на певний строк, розміщення на примусовому лікуванні, при усиновленні їхньої дитини вона повинна втратити свої особисті права та обов'язки між нею та іншими її родичами за походженням.

Закріплена у законодавстві вимога про припинення як майнових, так і особистих прав з моменту здійснення усиновлення не в останню чергу пов'язує з потребою забезпечення таємниці усиновлення (дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, в тому числі й від неї самої, факту її усиновлення; право усиновителя бути записаним матір'ю, батьком дитини; право усиновителя на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини). Однак у ситуації, коли факт усиновлення не є секретом для усиновленої особи, недоцільно позбавляти його особистих прав щодо інших родичів за походженням.

У цьому можна побачити таке закономірне явище: правовий зв'язок може бути розірваний між особами, але природний зв'язок, який лежить в основі усвідомлення людиною категорій "свій", "чужий", рішення суду про усиновлення скасовувати не можна. Особа повинна вирішити, припиняти чи продовжувати підтримувати інформацію та емоційне спілкування з іншими

родичами. Отже, особисті права цієї особи можуть бути обмежені лише самим собою або у випадках, передбачених законом, але не можуть бути припинені рішенням про усиновлення.

Сімейне законодавство, серед інших, зазначає у ст. 239 СК України, що у разі: -«скасування усиновлення відновлюються права та обов'язки між дитиною та її батьками, іншими родичами за походженням» [1]. Але якщо врахувати вищезазначене положення, то у разі скасування усиновлення особа, що була усиновленою, повинна мати право на відновлення у повному обсязі своїх прав та надбання обов'язків щодо родичів за походженням. Така особа повинна бути діючим суб'єктом, і відновлення її прав, впершу чергу особистих, залежить лише від її суб'єктивного бажання. Тобто якщо, - «усиновлення відбувалось без згоди батьків, то особу у будь-якому разі не може бути повернуто до своїх батьків, якщо вони є серед живих, а повернення до інших родичів є можливим лише на підставі прийняття дитини у сім'ю на виховання» [1]. Особа, яка свідомо виражає своє небажання повністю відновити контакт зі своїми близькими родичами, не повинна підпадати під дію правила повернення до них, і така особа не повинна обмежуватись у праві вибору іншої особистої форми життя, в тому числі з опікою чи опікою.

Кожна країна має свою законодавчу базу, яка допомагає діткам, позбавленим батьківського піклування, адаптуватися до суспільства. У розвинених країнах, де здійснюється інституціоналізація інтернатних закладів. У них прийомна або фостерна сім'я є бажаною формою догляду за дитиною. Однак існує низка документів, які захищають права цієї категорії населення.

У країнах колишнього Радянського Союзу досі існують інтернати, хоча соціальна політика спрямована на перехід до сімейної форми опіки над дітьми.

Зрештою, школа-інтернат не може надати життєвих навичок, якими дитина зазвичай вчиться в сім'ї, наслідуючи приклад батьків. Враховуючи

дезадаптацію вихованців шкіл-інтернатів, законодавство передбачає пільги, які надають дітям право на житло, освіту, фінансову допомогу, працевлаштування тощо. Але ці права не завжди дотримуються. Тож насамперед має бути спрямована політика держави усунення причини соціального сирітства: стабілізувати економіку та політичну ситуацію в країні, підтримка новостворених сімей та допомагати їм у разі потреби, надавати робочі місця тощо. По-друге, це необхідно намагатися змінити основну форму виховання дітей, яка існує зараз – інтернати. Завдяки реорганізації потрібно знайти сім'ї якнайшвидше для дітей, особливо для зовсім маленьких (до одного року).

За статистикою, більше половини випускників шкіл-інтернатів перебувають у в'язниці або ведуть асоціальний спосіб життя, який змушені були спостерігати протягом дитинства.

Ця проблема є більш ніж важливою і її потрібно вирішити, адже діти - це наше майбутнє.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Дата оновлення: 28.08.2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).
2. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. для вузів. 2-е вид., доп. і випр. К. : МАУП, 2003. 168 с
3. Енциклопедія освіти / головн. ред.: В. Г. Кремін. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Терновець О. М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 3. С. 61–68.
5. Пеша І. В., Комарова Н. М. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства: *Український соціум*. 2004. №2 (4). С. 40-51.
6. Красножон Т. В. Соціальне сирітство в Україні як соціальнопедагогічне явище. *Вісник. Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини*. 2009. № 3. 124 с.
7. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї : теорія і практика : навч. посібник. К. : ІПК ДСЗУ, 2012. 186 с
8. Артюшкіна Л. М. Поляничко. А. О. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми: Сум ДПУ, 2002. 268 с.
9. Вейландє Л. В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки: автореф. дис. к.пед.н. : 13.00.04 252 с.
10. Галатир А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2011. № 3. С. 10-14.

11. Кальченко Л. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2012. №19(254). Ч. II. С. 160-170
12. Соціальне сирітство в Україні: руйнація традиційних цінностей URL:<https://nationalcorps.org/socalne-sirtstvo-v-ukran-rujnacija-tradicijnih-cnnostej/> (дата звернення: 15.12.2019)
13. Сахаров А. Б. Правонарушение подростка и закон. М.: Юридическая литература, 1967. 216 с.
14. Україна без сиріт можлива: Юрій Маринчак про сирітство, інтернатну систему, усиновлення і соціальну відповідальність URL: <http://favoritekherson.co/2019/11/19/u> (дата звернення: 20.12.2019)
15. Що ви маєте знати про інтернати URL: <http://openingdoors.org.ua/ua/boardings> (дата звернення: 20.01.2020)
16. Чернета С.Ю. Соціальне сирітство як соціально-правова проблема URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4343/1> (дата звернення: 15.12.2019)
17. Положення про дитячий будинок сімейного типу, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року №564. Дата оновлення: 01.06.2019 URL: - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF> (дата звернення: 15.11.2017)
18. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від від 24.01.1995 № 20/95-ВР. Дата оновлення: 09.02.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)
19. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905. Дата оновлення: 20.10.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2017)
20. Правовий статус «дитина-сирота» та «дитина, позбавлена батьківського піклування визначається у Законі України «Про забезпечення

організаційноправових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13. 01.2005 року №6 URL:.. <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

21. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

22. Європейська конвенція про усиновлення 27.11.2008р URL:.. <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

23. Конвенція «Про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення», від 01.05.1995 р. 995_365, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

24. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/> (дата звернення: 05.12.2019)

25. Про Національну програму «Діти України» Указ Президента України від 18.01.1996. № 63/96. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

26. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 16.01.2020 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

27. Про охорону дитинства Закон України: від 26.04.2001 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2017)

28. Декларація прав дитини : резолюція 1386 (XIV) Генеральної асамблеї ООН від 20 лист. 1959 р. за станом на 20 лист. 1959 р. / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384. (дата звернення: 15.11.2017)

29. Конвенція про права дитини: конвенція Міжнародний документ від 20.11.1989 995_021 Редакція від 20.11.2014.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

30. Всесвітня декларація про забезпечення виживання захисту і розвитку дітей : міжнародний документ від 30 вер. 1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_075/page. (дата звернення: 15.11.2017)
31. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ: Логос, 2003. 134 с.
32. Чужих дітей не буває: права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування URL <https://golos.kyivcity.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2020)
33. Бордіян Я. І. Вирішення проблем соціального сирітства. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 168-175.
34. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу : збірник методичних матеріалів / авт. кол. Г. М. Бевз, А. Й. Капська, Н. М. Комарова та ін. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 188 с
35. Явецький В. Державна система піклування про дітей-сиріт та заходи на її вдосконалення. *Науковий вісник. Чернівці*. 2001. Вип. 128 : Педагогіка та психологія. С. 197–202.
36. Чистяк О. В. Особливості психічного розвитку дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківської опіки, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. № 2 (23). С. 266–272
37. Коваленко О.О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03 . Київ : НАН України; Інститут соціології, 2006. — 212 с.
38. Постанова про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2002 р. № 565. Дата оновлення: 01.06.2019. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>. (дата звернення: 15.11.2017)

39. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу: наук.-метод. посіб. / Г. М. Бевз, В. О. Кузьмінський, О. І. Нескучаєва та ін. Київ : Центр стратегічної підтримки, 2003. 92 с
40. Дитячий будинок сімейного типу URL: <http://www.i-law.kiev.ua/> (дата звернення: 25.01.2020)
41. Борисова В. І. Дитячий будинок сімейного типу як форма сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 17 травня 2019 р. О.: Астропринт, 2019. С. 90-96
42. Скільки дітей в Україні є сиротами: статистика усиновлення URL https://24tv.ua/skilki_ditey_v_ukrayini_je_sirodami_statistika_usinovlennya_n1160645 (дата звернення: 25.01.2020)
43. Завдання держави - забезпечити виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейному оточенні URL: <https://bmr.gov.ua/index.php?id> (дата звернення: 17.01.2020)
44. Науково-практичний коментар до [статті 283 Сімейного кодексу України](#). URL: <https://ips.ligazakon.net/>
45. Усиновлення: порядок і процедур. URL: <http://studies.in.ua/ru/yuridicheskaya-enciklopediya-semya/3409-dityachiy-budinok-smeynogo-tipu.html> (дата звернення: 05.02.2020)
46. Судова практика у справах про усиновлення. URL: <https://yv.u.com.ua/sudova-praktyka-u-spravah-pro-usynovlennya/> (дата звернення: 05.02.2020)
47. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 10.09.2012 документ з1629-12 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.01.2020)
48. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 13.02.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.02.2020)

49. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV, редакція від 27.09.2014. URL: <http://zakon4.rada>. (дата звернення: 05.02.2020)

50. Практика європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із захистом прав і свобод дитини. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/praktyka (дата звернення: 05.02.2020)

51. Усиновлення: порядок і процедур. URL: <http://studies.in.ua/ru/yuridicheskaya-enciklopediya-semya/3409-dityachiy-budinok-smeynogo-tipu.html> (дата звернення: 05.02.2020)

52. Недійсність усиновлення. Відміна усиновлення. Правові наслідки цих дій. URL: <https://pidruchniki.com/1366010254826>(дата звернення: 10.02.2020)

53. Правознавство: Підручник/ За відп. ред. О.В. Дзери.-10-е вид., перероб. і допов.К.: Юрінком Інтер, 2007. 848 с

54. Недійсність усиновлення. Скасування усиновлення. URL:<https://studfile.net/preview/>(дата звернення: 10.02.2020)

55. Foster Child Bill of Rights. URL: : <http://nfpaonline.org/page-1105707>) (дата звернення: 07.02.2020)

56. Фостеринг. URL:<https://pidruchniki.com/13340203/sotsiologiya/fostering> (дата звернення: 07.02.2020)

57. Мартовицька Н.В. Ефективні складові системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії URL: <https://www.seanewdim.com/uploads>(дата звернення: 09.02.2020)

58. Грищенко С. Міжнародний досвід у розвитку інституту прийомної сім'ї (фостерингу): зміна акцентів. *Вісник представництв Everychild в Україні*. 2003. № 1. С. 6-7

59. Ящук Л. П. Профілактика соціального сирітства в умовах формування багаторівневого управління в Україні. Право та державне управління. 2016. № 3. С. 166 -173.